

แรงงานเด็ก: ปัญหาของเด็ก หรือ ปัญหาของรัฐ*

ปราณี ทินกร

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๑. บทนำ

ถ้าหากนับตามความนิยมทั่วไปแล้ว เด็ก หมายถึง ผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี ดังนั้น แรงงานเด็กก็คือ แรงงานที่เกิดจากการทำงานของบุคคลที่มีอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี ถึงแม้ว่าในทางกฎหมายนั้นการจ้างเด็กอายุต่ำกว่า ๑๒ ปี ถือเป็นความผิด และการจ้างเด็กที่มีอายุระหว่าง ๑๒ ถึง ๑๕ ปี กฎหมายอนุญาตให้ทำได้อย่างจำกัด* แต่ในสภาพความเป็นจริงเรามักจะพบเห็นเด็กทำงานเป็นลูกจ้างอยู่ทั่วไปตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ร้านอาหาร ปั่นน้ำมัน บริการรถเมล์สองแถว และมีเด็กจำนวนมากที่รับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก เช่น โรงงานทำลูกกวาด โรงงานทำรองเท้า โรงงานทอผ้า โรงงานทำถ่านไฟฉาย ฯลฯ

* ผู้เขียนขอขอบคุณอาจารย์มาลี พฤษพงษ์สวัสดิ์ แห่งคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ น.ส. นางเยาว์ เนาวรัตน์ ที่กรุณาจัดหาข้อมูลส่วนใหญ่ให้

๑. ส่วนที่ ๕.๒ ของบทความนี้

ในบางครั้งบางคราว เราก็มักจะได้อ่านข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับการซื้อขายชุดรีดแรงงานเด็ก และสภาพการทำงานที่นอกจากไม่เอื้ออำนวยแล้วยังเป็นผลเสียต่อการเจริญเติบโตของเด็กทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ แต่เป็นที่น่าสลดใจว่าทั้งหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องและบุคคลทั่วไปก็มองเห็นว่าปัญหาเรื่องแรงงานเด็กนั้นเหมือนกับเป็น “โรคระบาด” ที่เกิดขึ้นชั่วคราว เมื่อมีการประโคมข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ก็มีหน่วยราชการพยายามจะแก้ไขปัญหาก็ดูเบาบางลงในสายตาของสาธารณชน แล้วก็ปล่อยให้ผ่านเลยไป โดยที่แรงงานเด็กก็ยังคงมีอยู่และปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับแรงงานเด็กก็ยังมีติดไป

ในบทความนี้เราจะพยายามศึกษาถึงเรื่องประชากรวัยเด็กของชาติ และเสนอตัวเลขบางประการเกี่ยวกับปัญหาแรงงานเด็กที่ได้จากการสำรวจของคณะบุคคลที่ทำงานในโครงการศึกษาวิจัยปัญหาการใช้แรงงานเด็กในประเทศไทย^๒ ด้วยความหวังว่าจากการวิเคราะห์ตัวเลขเกี่ยวกับแรงงานเด็กจะสามารถสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับ

ปัญหาแรงงานเด็กและชี้แนะแนวทางที่จะแก้ไขปัญหานี้ได้บ้าง

๒. ประชากรวัยเด็กและวัยเรียน

ก่อนอื่นเราจะศึกษาถึงลักษณะของประชากรวัยเด็กในประเทศว่ามีส่วนประกอบของเด็กในระดับอายุต่าง ๆ ที่ต่ำกว่า ๑๕ ปีอย่างไรบ้าง เพื่อช่วยในการประเมินว่ามีแรงงานเด็กในภาคเศรษฐกิจต่าง ๆ อยู่มากน้อยแค่ไหน

ตารางที่ ๑ แสดงให้เห็นถึงจำนวนประชากรของประเทศไทยแยกตามหมวดอายุ จากการประมาณการของสถาบันประชากรศาสตร์ โดยใช้อัตราการเกิดในระดับตำนาน^๑ ในปัจจุบัน (ปี พ.ศ. ๒๕๒๔) ประเทศไทยมีพลเมืองทั้งสิ้นประมาณ ๔๘ ล้านคน เป็นประชากรวัยเด็กอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี ถึง ๑๕.๔ ล้านคน หรือประมาณ

๒ โครงการศึกษาวิจัยปัญหาแรงงานเด็กในประเทศไทย ซึ่งมีอาจารย์มาดี พลฤกษ์พงสาวดี เป็นประธานโครงการ

ตารางที่ ๑ : จำนวนประชากรแยกตามหมวดอายุ

ปี พ.ศ.	๒๕๐๓ (ก)	๒๕๑๓ (ข)	๒๕๒๐ (ค)	๒๕๒๑ (ค)	๒๕๒๒ (ค)	๒๕๒๓ (ค)	๒๕๒๔ (ค)
ประชากร (รวม)	๒๖,๒๕๗	๓๔,๓๕๗	๔๔,๐๓๕	๔๕,๑๐๐	๔๖,๑๔๒	๔๗,๑๗๓	๔๘,๑๗๕
๐-๔	๔,๒๓๕	๕,๖๕๕	๖,๓๓๗	๖,๓๒๐	๖,๖๕๕	๖,๖๖๒	๖,๕๕๔
๕-๙	๓,๕๕๒	๕,๒๘๕	๖,๔๐๒	๖,๔๘๒	๖,๕๔๔	๖,๕๘๗	๖,๕๕๑
๑๐-๑๔	๓,๐๘๘	๔,๕๖๒	๕,๗๐๕	๕,๘๖๔	๖,๐๐๔	๖,๑๒๕	๖,๒๔๗
๑๕ ขึ้นไป	๑๔,๕๓๘	๑๘,๘๕๑	๒๕,๑๕๑	๒๖,๐๓๔	๒๖,๘๕๕	๒๗,๗๕๕	๒๘,๗๕๗
อัตราส่วนเด็กที่เป็นภาระ	๐.๓๕๘	๐.๔๘๑	๐.๓๔๘	๐.๓๓๒	๐.๓๕๕	๐.๖๕๗	๐.๖๗๘

ที่มา : มัดมคอ

- (ก) สำนักโนประชากรแห่งประเทศไทย ๒๕๐๓, สำนักงานสถิติกลาง, สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ
- (ข) สำนักโนประชากรแห่งประเทศไทย ๒๕๑๓, สำนักงานสถิติกลาง, สำนักงานการรัฐมนตรี
- (ค) ตัวเลขปี ๒๕๒๐ - ๒๕๒๔ ได้จาก การคาดประมาณจำนวนประชากรของประเทศไทย, สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- สำนักงานสถิติแห่งชาติและสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยผู้เขียนใช้ตัวเลขที่ประมาณจากการเกิดในระดับต่ำ (Law Fertility)
- (ง) จำนวนโดยคิดจำนวนเด็ก ๐-๑๔ เป็นอัตราส่วนต่อจำนวนประชากรอายุ ๑๕ ปีขึ้นไป อัตราส่วนจะต่ำกว่าที่เป็นจริงเพราะโดยทั่วไปแล้ว มักจะไม่นับเอาคนที่อายุเกิน ๖๐ ขึ้นไปอยู่ในตัวหารด้วย

๔๐% ของประชากรทั้งหมด ถ้าเรานับว่าเด็กในวัย ๕ ถึง ๑๔ ขวบควรรอยู่ในวัยเรียนแล้ว ประชากรในวัยเรียนของประเทศก็มีอยู่ประมาณ ๑๒.๘๔ ล้านคน ^๓ หรือประมาณ ๒๖.๘% ของประชากรทั้งประเทศ

๓ การนับประชากรในวัยเรียนโดยเริ่มตั้งแต่อายุ ๕ ขวบน่าจะจะไม่ตรงกับแผนการศึกษาภาคบังคับอยู่บ้างที่กำหนดให้เด็กในวัย ๗ ถึง ๑๔ ปี เป็นเด็กที่ต้องเข้าเรียนในระดับประถมศึกษาตั้งแต่ประถม ๑ ถึง ประถม ๖

ตารางที่ ๒
การแจกแจงส่วนร้อยของเด็กที่กำลังเรียนและไม่เรียน
(หน่วย : เปอร์เซนต์)

	พ.ศ. ๒๕๒๐			พ.ศ. ๒๕๒๑		
	หมวดอายุ (ปี)			หมวดอายุ (ปี)		
	๕-๖	๗-๙	๑๐-๑๔	๕-๖	๗-๙	๑๐-๑๔
ทั่วประเทศ	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐
กำลังเรียน	๖.๓	๗๒.๖	๗๓.๕	๖.๓	๗๑.๔	๗๕.๕
ไม่เรียน	๕๓.๗	๒๗.๔	๒๓.๗	๕๓.๗	๒๘.๖	๒๓.๐
ไม่ทราบ	-	-	๒.๔	-	-	๑.๕
ในเขตเทศบาล	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐
กำลังเรียน	๒๕.๕	๘๖.๕	๘๕.๕	๒๗.๓	๘๓.๕	๕๐.๓
ไม่เรียน	๗๐.๑	๑๓.๑	๘.๗	๗๒.๗	๑๖.๑	๘.๐
ไม่ทราบ	-	-	๑.๘	-	-	๑.๗
นอกเขตเทศบาล	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐
กำลังเรียน	๓.๕	๗๐.๘	๗๑.๕	๓.๘	๖๕.๘	๖๓.๓
ไม่เรียน	๙๖.๕	๒๙.๒	๒๖.๐	๙๖.๒	๓๐.๒	๒๕.๒
ไม่ทราบ	-	-	๒.๕	-	-	๑.๕

ที่มา : การสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๕๒๑ สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักงานกฤษฎีกา

ตารางที่ ๓ : จำนวนเด็กที่กำลังเรียนและไม่เรียนโดยประมาณ
(หน่วย : ล้านคน)

	พ.ศ. ๒๕๒๐				พ.ศ. ๒๕๒๑			
	หมวดอายุ (ปี)				หมวดอายุ (ปี)			
	๕-๖	๗-๙	๑๐-๑๔	รวม ๕-๑๔	๕-๖	๗-๙	๑๐-๑๔	รวม ๕-๑๔
จำนวนเด็กในประเทศไทย	๓.๕๖๐	๓.๗๑๗	๕.๗๐๕	๑๓.๓๘๒	๓.๕๘๕	๓.๘๓๗	๕.๘๖๔	๑๓.๒๘๖
กำลังเรียน	๐.๒๔๕	๒.๖๕๕	๔.๒๑๕	๗.๑๑๕	๐.๒๕๑	๒.๗๓๕	๔.๔๒๗	๗.๔๑๓
ไม่เรียน	๓.๓๑๕	๑.๐๖๒	๑.๔๙๐	๕.๘๖๗	๓.๓๓๔	๑.๑๐๒	๑.๔๓๗	๕.๘๗๓
ไม่ทราบ	-	-	๐.๐๐๗	๐.๐๐๗	-	-	๐.๐๐๓	๐.๐๐๓

ที่มา : คำนวณจากตัวเลขการแจกแจงส่วนร้อยของเด็กที่กำลังเรียนและไม่เรียน ในตารางที่ ๒ แล้วเทียบกับจำนวนเด็กที่อยู่ในวัย ๕-๖ ปี ๗-๙ ปี และ ๑๐-๑๔ ปี ที่คาดประมาณโดยสถาบันประชากรศาสตร์

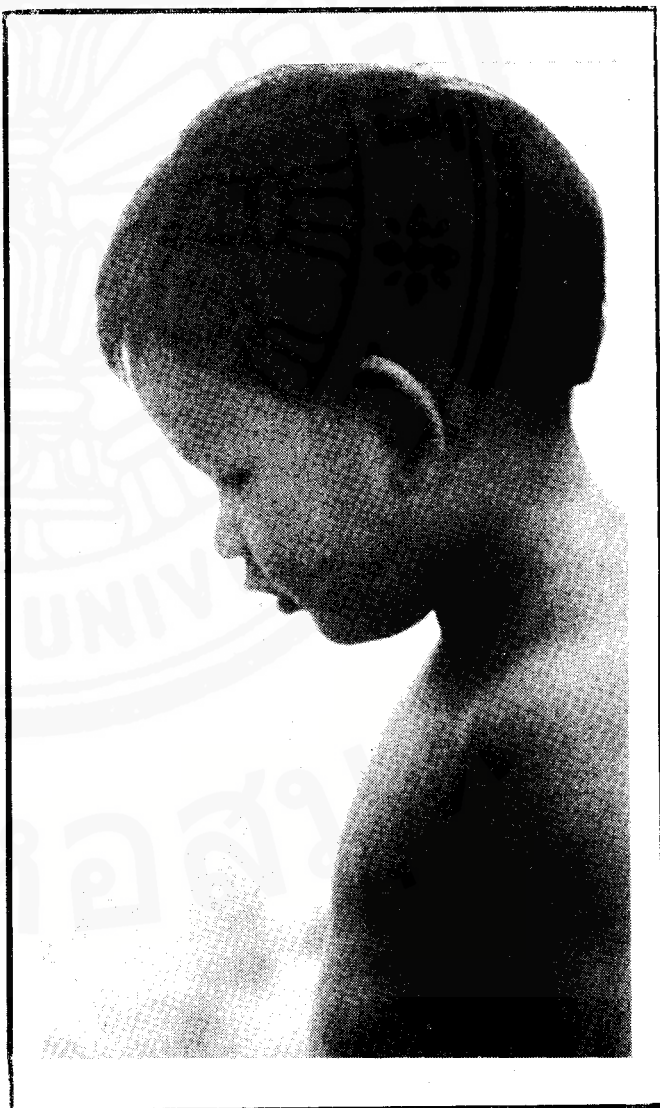
อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับเด็ก และเยาวชนของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า อัตราส่วนของเด็กที่อยู่ในวัยเรียนแล้วไม่ได้เรียนหนังสือในแต่ ละบมอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย ตัวเลขที่ปรากฏอยู่ในตาราง ที่ ๒ แสดงให้เห็นว่า ในปีพ.ศ. ๒๕๒๐ และ พ.ศ. ๒๕๒๑ มีเด็กที่อยู่ในวัย ๔-๖ ปี ที่ไม่ได้เรียนหนังสืออยู่ประมาณ ๕๔% เด็กในวัย ๗-๙ ปี ที่ไม่ได้เรียนหนังสืออยู่ประ- มาณ ๒๓-๒๔% และเด็กในวัย ๑๐-๑๔ ปี ที่ไม่ได้เรียน หนังสืออยู่ประมาณ ๒๓-๒๔%

เมื่อเราเอาอัตราส่วนเหล่านี้ ไปเทียบกับจำนวน ประชากรเด็กที่อยู่ในวัยเดียวกัน เราก็คงได้จำนวนเด็ก โดยประมาณที่ ไม่ได้เรียนหนังสือในวัยต่างๆ ดังที่แสดง ไว้ใน ตารางที่ ๓ ซึ่งปรากฏว่า ในปี ๒๕๒๐ และ ๒๕๒๑ นั้นมีเด็กที่ไม่ได้เรียนหนังสืออยู่กว่า ๖ ล้านคนในแต่ละ ปี ซึ่งคิดเป็นประมาณ ๔๕% ของจำนวนเด็กทั้งหมด ที่อยู่ในวัยเรียน

เนื่องจากว่าบทความนี้มีจุดมุ่งหมายหลักที่จะ ศึกษาเรื่องแรงงานเด็กที่รับจ้างทำงานโดยต้องการคำตอบ แทนเท่านั้น ดังนั้นเราจะยึดเอาเด็กในวัย ๑๐-๑๔ ปี เป็น เกณฑ์ในการศึกษา เพราะเด็กที่มีอายุต่ำกว่า ๑๐ ปี คง จะไม่น่าจ้างรับเข้าทำงานมากนัก และเราพอที่จะ สมมุติได้ว่าเด็กที่อายุต่ำกว่า ๑๐ ปี ส่วนใหญ่ถ้าไม่ได้ เรียนหนังสือก็มักจะช่วยพ่อแม่ทำงานของครอบครัว เช่น ทำไร่ ทำนา หรืออยู่ในถิ่นทุรกันดารที่ไม่ไปโรงเรียนไม่ได้ ฯลฯ ซึ่งส่งผลกระทบต่อในด้านความเป็นอยู่และการงานของ เด็กเหล่านี้ แม้ว่าจะทำให้เด็กขาดโอกาสทางการ ศึกษา แต่สภาพการทำงานก็คงจะไม่ถูกบีบบังคับถึงขั้นมีผล เสียต่อการเจริญเติบโตทางด้านร่างกายและจิตใจของเด็ก มากเท่ากับสภาพที่ต้องไปรับจ้าง เพราะเด็กอยู่ในความ ปกครองดูแลของพ่อแม่และญาติพี่น้อง ซึ่งมีความผูกพัน กันตามธรรมชาติอยู่แล้ว ถึงแม้ว่าในบทความนี้จะไม่ได้ สนใจศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับเด็กวัยต่ำกว่า ๑๐ ปี ที่ไม่ได้ เรียนหนังสือเพราะขอบเขตจำกัดบางประการ ในการ ทำวิจัย แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าความสำคัญของเด็ก เหล่านี้ต่อสังคมและความรับผิดชอบของสังคมต่อเด็ก เหล่านี้จะลดน้อยลงไปแม้แต่เพียงนิดเดียว

ถ้าพิจารณาเฉพาะเด็กในวัย ๑๐-๑๔ ปี แล้ว เรา พบว่า ในปี ๒๕๒๐ และ ๒๕๒๑ มีเด็กที่ไม่ได้เรียน หนังสืออยู่กว่า ๑.๓ ล้านคน ซึ่งคิดเป็นอัตราส่วนต่อ จำนวนเด็กทั้งหมดในวัยนี้คิดประมาณร้อยละ ๒๓% และ ถ้าหากเอาอัตราการไม่ได้เรียนนี้มาคิดกับเด็กในวัย ๑๐-๑๔ ปีในปัจจุบัน (ปี พ.ศ. ๒๕๒๔) ก็จะมีเด็กที่ไม่ได้เรียน อยู่ประมาณ ๑.๔ ล้านคน เด็กในวัยนี้ถ้าไม่ได้เรียนหนังสือ อยู่ในวัยที่จะทำงานได้ ดังนั้นเราจึงอาจจะคาดประ- มาณได้ว่ามีเด็กวัย ๑๐-๑๔ ปีอยู่ประมาณ ๑.๔ ล้านคนที่น่า บได้ว่าแรงงานเด็ก ซึ่งแรงงานเด็กส่วนใหญ่คงจะอยู่

๔ ตัวเลขประมาณการนี้ขอสมมุติว่า การสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนของสำนักงานสถิติแห่งชาตินั้น สะท้อน สภาพที่เป็นจริงของประชากรเด็กทั่วประเทศ

ในภาคเกษตรกรรม^๕ และส่วนหนึ่งก็ลงเอยให้เข้าสู่วัยเมืองเพอร์รับจ้างทำงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคพาณิชย์กรรม ทง ๆ ทดตามเงื่อนไขของกฎหมายและแผนการศึกษาของชาติแล้วควรจะมีเด็กในวัยนี้ทำงานเต็มเวลาอย่างมากหรือไม่ควรมิเลย เพราะยังอยู่ในวัยเรียนหนังสือ

๓. ทำไมจึงมีแรงงานเด็ก

อันที่จริงแล้วการที่เด็กอายุ ๑๐ ปีขึ้นไปจะทำงานนั้นไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาดอะไร เพราะในครอบครัวฐานะปานกลางหรือยากจนที่ไม่สามารถจะจ้างลูกจ้างให้ช่วยทำงานบ้านได้ พ่อแม่ก็จะมักใช้สอยลูกหลานให้ทำงานเล็กน้อยๆในบ้าน หรือในชนบท ชาวนาก็อาจจะพาเด็กไปช่วยงานในไร่ในนา อย่างไรก็ตามงานที่เด็กทำนั้นควรมีขอบเขตจำกัดที่ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและการเจริญเติบโตของเด็ก ในขณะที่เดียวกันเด็กก็ควรมีโอกาสได้เข้ารับการศึกษาระดับ ประถม ศึกษาเพื่อให้มีความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐานในการอ่านออกเขียนได้ และคิดคำนวณได้^๖ สภาพที่เด็กออกไปรับจ้างเต็มเวลานั้นย่อมตัดโอกาสในการศึกษาให้มีความรู้ขั้นพื้นฐานเหล่านี้ และร่างกายและจิตใจของเด็กเองก็ยังไม่เติบโตพอที่จะรับภาระการทำงานเต็มที่ได้อย่างผู้ใหญ่ ผลเสียที่เกิดขึ้นต่อเด็กเหล่านั้นย่อมเป็นผลเสียต่อสังคมเป็นส่วนรวมด้วย

อย่างไรก็ตาม สภาพความเป็นจริงบอกเราอยู่ว่ามีเด็กที่ออกมารับจ้างทำงานและก็มีนายจ้างที่ยินดีจ้างเด็กให้ทำงาน ซึ่งแสดงว่ามีทั้งอุปทานและอุปสงค์ของแรงงานเด็ก ดังนั้นเราอาจจะแยกพิจารณาต้นเหตุของแรงงานเด็กได้เป็น ๒ ประการใหญ่ ๆ คือ

๑. สาเหตุที่มาจากทางด้านอุปทานของแรงงานเด็ก (supply of child labour)

โดยที่ไม่ต้องมีตัวเลขยืนยันทุกคนก็ลงจะเดาได้ว่าเด็กออกมารับจ้างทำงานก็เพราะความยากจน เมื่อประสบกับปัญหาเรื่องปากท้อง เด็กหรือพ่อแม่ของเด็กหมดโอกาสที่จะตัดสินใจระหว่า

(ก) การเรียนหนังสือเพื่อให้เด็กมีโอกาสได้เงินเดือนที่ดีกว่าในอนาคต

หรือ (ข) ให้เด็กออกทำงาน เพราะคิดว่าต้นทุน

ค่าเสียโอกาส (opportunity cost) ของการเรียนหนังสือนั้นสูงไป

สภาพความรุนแรงของปัญหาการมีชีวิตอยู่รอดบีบบังคับให้เด็กต้องออกทำงานโดยไม่ต้องใช้เหตุผลอันใด

จากการสำรวจของ สำนักงาน สถิติแห่งชาติในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ พบว่า สาเหตุต่างๆที่เด็กออกทำงานมีดังนี้^๗

เหตุผล	เปอร์เซ็นต์
๑. ยากจน	๒๓.๔
๒. ต้องช่วยเหลือพ่อแม่	๓๒.๕
๓. พ่อแม่ต้องการให้ทำงาน	๒๖.๓
๔. ต้องการมีอาชีพเลี้ยงตัวเอง	๓.๕
๕. ดึกว่าอยู่เฉย ๆ	๖.๕
๖. เหตุผลอื่น ๆ	๒.๖

๕ จากการสำรวจแรงงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ ในการสำรวจรอบที่ ๑ (ม.ก.-ม.ค.) มีกำลังแรงงานอายุ ๑๑-๑๔ ปีอยู่ ๓๐๕,๘๐๐ คน ในการสำรวจรอบที่ ๒ (ก.ค.-ก.ย.) มีกำลังแรงงานอายุ ๑๑-๑๔ ปีอยู่ ๑,๓๕๘,๔๐๐ คน และในการสำรวจรอบที่ ๒ นี้มีกำลังแรงงาน ๑๑-๑๔ ปี อยู่ในเขตเทศบาลจำนวน ๕๖,๒๐๐ คน (๔.๒%) และนอกเขตเทศบาล ๑,๓๐๒,๒๐๐ คน (๕๕.๘%) ดู ข้อมูลสถิติเพื่อการวางแผน : ประชากรกำลังแรงงาน การมีงานทำ การว่างงาน ๒๕๑๓-๒๕๒๑, กองวางแผนประชากรและกำลังคน : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ธันวาคม ๒๕๒๒

๖ ผู้เขียนขอไม่พิจารณาประเด็นที่เกี่ยวกับว่า หลักสูตรการศึกษาภาคบังคับปัจจุบันนั้นมีความเหมาะสมถูกต้องแค่ไหนในการให้ความรู้ขั้นพื้นฐานแก่เด็ก อย่างไรก็ตาม ในประเทศพัฒนาแล้วที่สามารถจะอุดหนุน การศึกษาของเด็กได้มากกว่าระดับประถมศึกษา รัฐก็จะเป็นผู้อุดหนุนการศึกษาของเด็กจนถึงอายุ ๑๘ ปี เพื่อให้เรียนครบ ๑๒ ชั้น (เช่นที่สหรัฐอเมริกาและออสเตรเลีย) โดยมีปรัชญาว่าการมีโอกาสได้ศึกษา ออกกำลังกายพักผ่อน มีการเล่น และสภาพแวดล้อมที่ดีนั้นจะทำให้เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีและเป็นกำลังแรงงานที่มีคุณภาพ โดยเฉลี่ยมากกว่าเด็กที่ไม่ได้รับโอกาสเหล่านี้

๗ Elias Mendelievich, ed., *Children at Work* International Labour Office, Geneva, 1979, p. 9.

เราจะเห็นได้ว่าเหตุผลข้อ ๑ และข้อ ๒ ข้างต้นนี้ แท้จริงแล้วก็ก่อความยากจน (๕๖.๓%) สำหรับข้อ ๓ และข้อ ๔ ปัญหาพื้นฐานก็จะเป็นความยากจน แต่อาจจะมีเหตุผลเกี่ยวกับค่านิยมหรือโลกทัศน์ของพ่อแม่และของเด็กรวมอยู่ด้วย จากการสำรวจของคณะผู้ทำงานในโครงการวิจัยปัญหาการใช้แรงงานเด็กก็พบเหตุผลที่ใกล้เคียงกับที่กล่าวมาข้างต้นและจะนำเสนอในตอนต่อไปของบทความ

๒. สาเหตุที่มาจากทางด้านอุปสงค์ของแรงงานเด็ก (demand for child labour)

นายจ้างที่มุ่งหวังผลกำไรส่วนบุคลย่อมต้องเลือกจ้างแรงงานที่ต้นทุนต่ำกว่าสำหรับงานที่ทำได้ผลอย่างเดียวกัน ซึ่งลักษณะของงานบางชนิดเด็กอาจจะทำได้ดีกว่าผู้ใหญ่หรืออาจจะคล่องแคล่วกว่า เป็นต้นว่าเสริฟอาหาร เป็นกระเป๋ารอเมล็ด หรือห่อเมล็ดลูกกวาด ฯลฯ นอกจากว่าค่าแรงของเด็กจะต่ำกว่าแล้ว ลูกจ้างเด็กยังง่ายต่อการปกครองมากกว่าลูกจ้างผู้ใหญ่ การที่มีแรงงานเด็กให้เห็นอยู่ทั่วไปย่อมเป็นการแสดงว่าผลตอบแทนที่ได้จากการจ้างแรงงานเด็กนั้นคุ้มค่าต่อการที่นายจ้างจะต้องเสียต่อการถูกจับว่ากระทำความผิดกฎหมาย ซึ่งสำหรับประเทศไทยแล้วอัตราการเสียเงินค่าปรับถือว่าต่ำมากเพราะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของรัฐบาลจะไม่มีการปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมาย

ในเมื่อมีเหตุผลทางเศรษฐกิจที่จะให้นายจ้างใช้แรงงานเด็ก ก็เกิดปัญหาขึ้นมาว่านายจ้างที่ใช้แรงงานเด็ก เอาเปรียบเด็กหรือไม่ ในเมื่อตัวเด็กเองก็ถูกความยากจนบีบคั้นให้ต้องทำงานโดยไม่มีทางเลือก ถ้าไม่มีงานทำก็จะต้องอดตาย ผู้เขียนคิดว่าปัญหานี้เป็นปัญหาใหญ่ที่จะต้องพิจารณาในแง่ของประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม (social benefit) เพราะถ้ามองจากแง่ของเอกชนในแต่ละฝ่ายแล้วเป็นทแน่อนว่าเอกชนย่อมต้องมุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตัว (private benefit) เป็นหลัก และรัฐมีหน้าที่โดยตรง (แต่มีก็จะละเลยหน้าที่) ในการข่มขู่เข้ามาเกี่ยวข้องกับประโยชน์ส่วนบุคคลนั้นต่างกับประโยชน์ที่สังคมได้รับ

ก่อนที่จะพิจารณาถึงปัจจัยต่างๆ เกี่ยวกับประโยชน์และ/หรือผลเสียที่เกิดขึ้นต่อสังคมเมื่อมีแรง

งานเด็กอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ เราจะต้องหันมาพิจารณาดูถึงสถานะของเด็กที่ต้องขายแรงงานก่อนวัยอันสมควร ซึ่งผู้เขียนได้ข้อมูลมาจากการสำรวจของโครงการศึกษาวิจัยปัญหาแรงงานเด็กในประเทศไทย

๔. ข้อมูลแรงงานเด็กที่ได้จากการสำรวจ

๔.๑ วิธีการสำรวจ

การสำรวจที่ทำขึ้นโดยคณะผู้ทำงานในโครงการวิจัยปัญหาการใช้แรงงานเด็ก เป็นการสำรวจโดยมีกลุ่มเป้าหมาย (target group) เป็นหลัก ทั้งนี้ด้วยเหตุผลหลายประการคือ

๑. มีโรงงานและลักษณะของงานบางประเภทเท่านั้นที่ใช้แรงงานเด็กให้เป็นประโยชน์ได้

๒. โรงงานหรือร้านค้าที่ใช้แรงงานเด็กส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก และไม่จดทะเบียนการค้า

๓. นายจ้างเองก็พอจะรู้โดยทั่วไปว่าการใช้แรงงานเด็กนั้นขัดต่อกฎหมายแรงงาน จึงค่อนข้างระมัดระวังตัวในการให้บุคคลภายนอกเข้าไปสอบถามและไม่มีใครให้ความร่วมมือ

ดังนั้นคณะผู้ทำงานจึงจำเป็นต้องเจาะจงประเภทของกิจการที่เห็นว่าใช้แรงงานเด็กอยู่มาก แล้วสำรวจสถานที่ในกิจการแต่ละประเภทที่พอจะให้ความร่วมมือซึ่งได้ข้อมูลมาสำหรับเด็กที่ทำงานทั้งหมด ๑๑๕ คน ตามกิจการต่างๆเหล่านี้ คือ โรงงานทอผ้า สถานก่อสร้าง ร้านอาหาร ปั่นน้ำมัน และบริการรถเมลล์เด็ก อันที่จริงคณะผู้ทำงานมีจุดมุ่งหมายที่จะสำรวจโรงงานทำลูกกวาด โรงงานเชื่อมผลไม้ และโรงงานทำรองเท้ายางด้วย แต่ไม่สามารถได้ข้อมูลมาเสนอในขั้นนี้ได้

สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ เกี่ยวกับการสำรวจนั้นมีปรากฏอยู่ในภาคผนวก

๔.๒ อายุ เพศ และระดับการศึกษา

อายุ

ในจำนวนเด็ก ๑๑๕ คนที่สำรวจมานั้นปรากฏว่ามีเด็กที่อยู่ในช่วงอายุ ๑๔-๑๕ ปีมากที่สุด รวมกันแล้วประมาณ ๖๕% (ดูภาคผนวก ตารางที่ ๑) อีก ๒๖% เป็นเด็กที่อยู่ในวัย ๑๓ ปี และ ๕% เป็นเด็กที่มีอายุ ๑๒ ปี จากการสำรวจไม่พบเด็กที่ทำงานที่มีอายุต่ำกว่า ๑๒ ปี

เพศ

นอกจากในกิจการก่อสร้าง ซึ่งเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายกระจายกันอยู่ในอัตราส่วนประมาณครึ่งต่อครึ่งแล้ว ปรากฏว่าในกิจการอื่นๆ เด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายจะมีการรวมกลุ่ม (concentration) ที่ต่างกัน เราพบว่าเด็กผู้หญิงมากเป็นพิเศษในกิจการ โรงงานทอผ้า (๑๐๐% ของเด็กที่ทำงานในโรงงานทอผ้าเป็นผู้หญิง) และร้านอาหาร (๘๐%) สำหรับเด็กผู้ชายมีมากเป็นพิเศษในกิจการ ปั่นน้ำมัน (๘๒% ของเด็กที่ทำงาน ปั่นน้ำมันเป็นผู้ชาย) และกิจการกระป๋องนมเล็ก (๘๒% เช่นกัน) อย่างไรก็ตาม ถ้ารวมกิจการทุกประเภทในการสำรวจแล้วพบว่า อัตราส่วนของเด็กผู้ชายที่ทำงานมีมากกว่าเด็กผู้หญิงเล็กน้อย คือ ชาย ๕๔% และหญิง ๔๖%

การศึกษา

ตารางที่ ๒ ในภาคผนวก แสดงให้เห็นถึงระดับการศึกษาของเด็กที่ออกทำงานรับจ้าง ซึ่งเราพบว่าเด็กส่วนใหญ่มีการศึกษาถึงระดับประถมศึกษาปีที่ ๔ (๕๓%) หรือสูงกว่า (๒๕%) ซึ่งข้อมูลนี้เมื่อนำมาเช็กกับระดับอายุของเด็กซึ่งประมาณ ๖๕% อยู่ในวัย ๑๔-๑๕ ปีแล้ว ก็ไม่น่าจะขัดกัน อย่างไรก็ตามมีเด็กที่ได้รับการศึกษาต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ ๔ อยู่ถึง ๑๘% ซึ่งความสามารถในการอ่านออกเขียนได้และคิดคำนวณในชีวิตประจำวันของเด็กเหล่านี้อยู่ในฐานะที่ส่งคมน่าจะเป็นห่วง

๔.๓ สถานภาพทางครอบครัว

ภมิลำเนา

ภมิลำเนาเดิมของเด็กส่วนใหญ่ (๕๓%) มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กเกือบทั้งหมดทำงานในโรงงานทอผ้ามาจากภาคนี้ รองลงมา (๒๒%) คือเด็กที่ภมิลำเนาอยู่ในภาคกลาง นอกนั้นมาจากภาคเหนือ (๘%) และมาจากเขตกรุงเทพมหานครเอง (๑๒%) ดูภาคผนวกตารางที่ ๓

เป็นที่น่าสังเกตว่าในการสำรวจนี้ ไม่พบแรงงานเด็กที่มาจากภาคใต้เลย ซึ่งอาจจะไม่เป็นที่น่าแปลกใจนักเมื่อรายได้เฉลี่ยของภาคใต้อยู่ในระดับสูงเมื่อเทียบกับภาคอื่นๆ และการย้ายถิ่นฐานของคนภาคใต้เข้ามาในเขตกรุงเทพมหานครก็น้อยกว่าจากภาคอื่นๆ มาก

อาชีพบิดามารดา

ตารางที่ ๔ ในภาคผนวก แสดงให้เห็นถึงอาชีพของบิดามารดาของเด็กที่สำรวจมา จะเห็นได้ว่าประมาณ ๖๓.๖% มีอาชีพเป็นเกษตรกร (๕๕.๕% ทำนาและ

๘ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ มีผู้ย้ายถิ่นเข้าเขต กทม. รวม ๕๓,๖๒๔ คน แยกเป็นมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๔๖.๓% ภาคกลาง ๓๔.๔% ภาคเหนือ ๑๑% และจากภาคใต้เพียง ๖.๗% (อีกประมาณ ๐.๖% เป็นชาวต่างประเทศ) ดู การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากรพ.ศ. ๒๕๒๑ กรุงเทพมหานคร, สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักงานกฤษฎามนตรี

๑.๕% ทำไร่) รองลงมาคือกรรมกร ซึ่งมีประมาณ ๑๕.๓% และค้าขาย ๕.๗% ปรากฏว่าไม่มีบุตรของข้าราชการในจำนวนเด็กที่ทำการสำรวจมาเลย ซึ่งผู้เขียนคิดว่ามีเหตุผลที่บุตรของข้าราชการไม่จำเป็นต้องออกทำงานในวัยเรียน เพราะความช่วยเหลือด้านสวัสดิการที่ได้รับจากหน่วยราชการ และค่านิยมของข้าราชการเกี่ยวกับความจำเป็นและคุณค่าของการศึกษา

นอกจากพบว่าบิดามารดาของเด็กส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรแล้ว เรายังพบว่าในครอบครัวของเด็กเหล่านี้มักจะมีสมาชิกในครอบครัวเป็นจำนวนมากซึ่งก่อให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจในการยังชีพ ถึงแม้ว่าในอีกมุมหนึ่งก็หมายถึงกำลังแรงงานที่เพิ่มขึ้นก็ตาม ตารางที่ ๕ ในภาคผนวกแสดงให้เห็นว่า ๘๘% ของครอบครัวของเด็กเหล่านี้จะมีพี่น้องในครอบครัวมากกว่า ๕ คนขึ้นไป

ความรับรู้ของบิดามารดาในการทำงานของเด็ก

ประมาณ ๕๗% ของพ่อแม่ของเด็กเหล่านี้ยินยอมและรับรู้ในการรับจ้างทำงานของเด็ก (ดูตารางที่ ๖ ในภาคผนวก) ในบางกรณีอาจจะเห็นพ่อแม่เองที่ขายเด็กให้แก่นายหน้าที่มาติดต่อหาเด็กดังข้างที่เคยปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์^๕ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วพ่อแม่ของเด็กก็คงทำไปด้วยความยากจนบีบบังคับ และอาจจะด้วยความไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ด้วยก็ได้ว่า สภาพที่ลูกของตนจะไปทำงานนั้นเป็นสภาพที่จะเกิดผลเสียต่อการเจริญเติบโตทางร่างกายและจิตใจของเด็กอย่างไร

เหตุผลที่เด็กไม่ได้ศึกษาและเริ่มทำงาน

ถ้าเราดูตัวเลขในตารางที่ ๗ และตารางที่ ๘ ในภาคผนวก ประกอบกันแล้วก็จะพบว่าในจำนวนเด็กทั้งหมดที่ทำการสำรวจมานั้น ๗๑.๓% ไม่ได้รับการศึกษาต่อเป็นเพราะฐานะทางบ้านยากจน พ่อแม่ก็เลยให้ออกทำงานเพื่อช่วยเหลือครอบครัว ตัวเลขในตารางที่ ๘ แสดงให้เห็นว่ามีเด็กอยู่ประมาณ ๗๕% ที่ตัดสินใจทำงานเพราะความยากจนเป็นสาเหตุสำคัญ (๔๓.๕% เพราะพ่อแม่ให้ทำงานช่วยครอบครัว และอีก ๓๑.๗% เพราะฐานะยากจน)

สาเหตุอื่น ๆ ที่น่าจะกล่าวถึงก็คือเราพบว่าเด็กอยู่ประมาณ ๕.๖% ที่พ่อแม่ไม่ให้เรียนทั้ง ๆ ที่อยู่ในฐานะที่จะส่งให้เรียนได้ และมีอีก ๑๕.๖% ที่ไม่ได้เรียนเพราะความสนใจ (เนื่องจากไม่ชอบเรียน ๑๓% และอยาก

ทำงาน ๒.๖%) ซึ่งตัวเลขนี้ค่อนข้างใกล้เคียงกับเหตุผลในการตัดสินใจมาทำงานของเด็กที่เป็นไปโดยไม่ใช่เพราะความยากจนบีบบังคับ เช่น ๒.๖% ทำงานเพราะไม่ยอมเรียนต่อ ๑.๗% เพราะอยากมาเที่ยว และ ๑๔.๘% เพราะอยากมีรายได้ของตนเอง อย่างไรก็ตามการที่เด็กอยากมีรายได้เป็นของตนเองนั้น อาจจะเป็นสาเหตุสืบเนื่องมาจากภาวะทางเศรษฐกิจของครอบครัวก็ได้ เนื่องจากแบบสอบถามในการสำรวจครั้งนี้ไม่ได้เจาะลึกลงไปถึงปัจจัยทางสังคมและค่านิยมหรือทัศนคติของเด็กและครอบครัว จึงทำให้ไม่สามารถสืบสาเหตุได้ว่าในกรณีที่ไม่ใช่เป็นเพราะภาวะทางเศรษฐกิจบีบบังคับแล้วอะไรเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เด็กละทิ้งการศึกษา และเริ่มทำงานแบบผู้ใหญ่ก่อนวัยอันสมควร

๔.๔ อัตราค่าจ้างและสภาพการทำงาน

อัตราค่าจ้าง

ตารางที่ ๙ และ ๑๐ ในภาคผนวกแสดงให้เห็นถึงอัตราค่าจ้างที่เด็กได้รับต่อเดือนและอัตราค่าจ้างคิดเป็นรายวันตามลำดับ ประมาณ ๘๐% ของเด็กในการสำรวจได้รับค่าจ้างต่ำกว่า ๓๐๐ บาทต่อเดือน อีก ๒๐% ที่ได้รับค่าจ้างสูงกว่านั้นเป็นเด็กทำงานก่อสร้างทั้งหมด ซึ่งอันที่จริงแล้วตัวเลขนี้จากการสำรวจของเด็กก่อสร้างอยู่ในรูปอัตรารายวัน แต่ถ้านำมาคิดเทียบเป็นอัตรารายเดือน ดังนั้น อัตราค่าจ้างรายเดือนของเด็กทำงานก่อสร้างที่ปรากฏในตารางอาจจะสูงกว่าความเป็นจริงเพราะอัตรารายได้ต่อเดือนแท้จริงย่อมขึ้นอยู่กับปริมาณงาน ก่อสร้างที่มียกขึ้นเป็นครั้งคราว

อย่างไรก็ตาม การดูตัวเลขเป็นอัตรารายเดือนนั้นไม่ได้บอกค่าตอบแทนแท้จริงที่เด็กได้รับ ทั้งนี้เพราะจำนวนวันหยุดของเด็กในแต่ละกิจการต่างกัน ดังนั้นผู้เขียนจึงคิดเทียบคำตอบจากการสำรวจที่เป็นรายเดือนให้

๕ ยกตัวอย่างเช่น น.ส.พ. มติชน ฉบับวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๓ และฉบับวันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๒๔ โดยเฉพาะในฉบับหลัง พ่อแม่ที่ขายเด็กให้แก่ นายหน้า ได้สัมภาษณ์กับผู้สื่อข่าวว่า “ตนเองมีบุตร ๕ คน ยากจนมาก หากไม่ขายลูก ก็ไม่รู้ว่าจะเลี้ยงดูเด็กให้รอดตายจากความแห้งแล้งได้อย่างไร ตนเองไม่เคยรู้จักกรุงเทพฯ อยู่ที่ไหน รู้แต่ว่ามีคนรวยอยู่มาก และเงินที่ขายเด็กหญิงบุญหลายทั้งหมด ๑๕๐๐ บาท ก็นับเป็นเงินจำนวนมากทีเดียว”

เป็นวัน โดยคำนึงถึงจำนวนวันหยุดที่เด็กได้รับในการคำนวณด้วย^{๑๐} ผลปรากฏว่ามีจำนวนเด็กกว่าครึ่ง (๕๒.๑%) ที่ได้รับอัตราค่าจ้างไม่เกิน ๒๐ บาทต่อวันและส่วนใหญ่เป็นเด็กที่ทำงานในร้านอาหารและเด็กที่เป็นกระเป๋ารถเมล์ นอกจากนี้มีเด็กอยู่ประมาณ ๑๔% ที่มียาได้ไม่ถึง ๑๐ บาทต่อวัน ซึ่งเป็นเด็กที่ทำงานตามร้านอาหารและเป็นกระเป๋ารถเมล์เช่นกัน ถ้าเราพิจารณาว่าเด็กพวกนี้ต้องทำงานโดยเฉลี่ยลงวันละประมาณ ๑๓ ชั่วโมงแล้ว (ดูตารางที่ ๑๑) ก็เป็นที่น่าสลดใจที่ต้องรับรู้ได้ว่าได้ต่อชั่วโมงของเด็กเหล่านี้ได้ไม่ถึงชั่วโมงละ ๑ บาท

เด็กที่ได้รับอัตราค่าจ้างค่อนข้างสูง และจำนวนชั่วโมงทำงานต่อวันก็น้อยกว่าเด็กอื่นๆ คือเด็กที่ทำงานในกิจการก่อสร้าง ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่าเด็กพวกนี้พ่อแม่หรือญาติที่เด็กอาศัยอยู่ด้วยกันมีอาชีพรับจ้างทำงานก่อสร้างเช่นกัน และสามารถต่อรองเรื่องค่าจ้างให้ลูกหลานของตนได้ดีพอสมควร ตารางที่ ๑๓ ในภาคผนวกแสดงให้เห็นว่าเด็กทำงานก่อสร้างส่วนใหญ่อาศัยอยู่กับพ่อแม่และญาติ ซึ่งแสดงว่าในเรื่องที่อยู่อาศัยและอาหารการกินของเด็กเหล่านี้ นายจ้างไม่ต้องการบารออย่างในกิจการอื่นๆ ที่เด็กอาศัยอยู่กับนายจ้าง เด็กส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่กับนายจ้างในขณะที่ทำงานนั้นเป็นเด็กในโรงงานทอผ้าร้านอาหารและที่เป็นกระเป๋ารถเมล์ (๕๔% ของจำนวนเด็กทั้งหมดที่สำรวจ) และเนื่องจากเด็กอาศัยอยู่กับนายจ้างนั่นเอง เป็นเหตุให้เด็กที่ทำงานในกิจการเหล่านี้มีจำนวนชั่วโมงทำงานใน ๑ วันมากกว่า ๑๑ ชั่วโมงขึ้นไป

สภาวะการทำงาน

จำนวนชั่วโมงทำงานใน ๑ วันที่ปรากฏในตารางที่ ๑๑ ในภาคผนวก นั้นทำให้เราเห็นภาพได้ว่า มีแรงงานเด็กอยู่จำนวนไม่น้อยที่ต้องทำงานมากกว่า ๑๑ ชั่วโมงต่อวัน (๖๐% ของเด็กจากการสำรวจ) ซึ่งสภาพการทำงานหนักเช่นนี้ย่อมเป็นผลเสียต่อสภาพร่างกายและจิตใจของเด็กซึ่งกำลังอยู่ในวัยที่ควรจะมีโอกาสเติบโตและพัฒนา เช่นเด็กที่อยู่ในวัยการศึกษาทั้งหลาย นอกจากจะมีชั่วโมงทำงานใน ๑ วันมากเกินไปแล้ว จำนวนวันหยุดในหนึ่งสัปดาห์ที่เด็กได้รับก็ถือว่าอยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐานที่เราจะควรจะยอมรับ ตารางที่ ๑๒ ในภาคผนวก แสดงให้เห็นว่ามีเด็กกว่า ๕๒% ที่ไม่มีวันหยุดเลย และประมาณ ๒๕% ที่ได้หยุดทำงาน ๑ วันในหนึ่งสัปดาห์และมีอยู่ประ

มาณ ๒๓% เท่านั้นที่ได้รับวันหยุด ๒ วันต่อสัปดาห์ ซึ่งส่วนใหญ่ในจำนวนนี้เป็นเด็กที่ทำงานตามปั้มน้ำมัน

การที่มีเด็กจำนวนกว่าครึ่งทำงานโดยไม่มีวันหยุดนั้นก็คงจะเป็นปรากฏการณ์สืบเนื่องมาจากการที่มีเด็กกว่าครึ่งที่อาศัยอยู่กับนายจ้าง ดังตัวเลขที่ปรากฏอยู่ในตารางที่ ๑๓ ซึ่งนอกจากจะเปิดโอกาสให้นายจ้างใช้งานโดยไม่มีวันหยุดมีผลเสียต่อการเติบโตของร่างกายแล้วยังมีผลกระทบไปถึงจิตใจและพฤติกรรมของเด็กเหล่านี้ด้วย เพราะเด็กขาดความอบอุ่นทางครอบครัวที่พึงจะได้รับ และมีความเป็นไปได้สูงที่การพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กจะเป็นไปในทางไม่ดี เพราะเด็กในวัยนี้นั้นตามหลักจิตวิทยาโดยทั่วไปแล้วจะมีบุคลิกภาพที่สับสนผกผันอยู่ในวัยที่พยายามจะรู้จักตัวเอง และต้องการแบบพิมพ์ที่เขาจะเลียนแบบได้^{๑๑} การขาดความอบอุ่นจากพ่อแม่ญาติพี่น้องสำหรับเด็กในวัยนี้จึงไม่ใช่ว่าสิ่งที่จะปรารถนาและอาจเกิดผลในทางลบต่อสังคมได้ในอนาคต

ตารางที่ ๑๔ ในภาคผนวกแสดงให้เห็นถึงอัตราการเกิดอุบัติเหตุจากงานที่ทำ ซึ่งจากการสำรวจพบว่าเด็กส่วนใหญ่ (๖๑%) ไม่เคยประสบอุบัติเหตุในระหว่างทำงาน เด็กที่เคยประสบอุบัติเหตุจากการทำงานส่วนใหญ่เป็นเด็กทำงานก่อสร้างและเด็กที่เป็นกระเป๋ารถเมล์ ซึ่งโอกาสที่จะเกิดอุบัติเหตุในอาชีพทั้งสองนี้ก็มีมากกว่ากิจการอื่น ๆ อย่างไรก็ตามเมื่อเด็กประสบอุบัติเหตุจากการทำงานก็มักจะได้รับการรักษาพยาบาลขั้นต้น หรือนายจ้างออกค่าใช้จ่ายในการรักษาให้ มีอยู่เพียงประมาณ ๔.๒% เท่านั้นที่ต้องออกค่าใช้จ่ายในการรักษาเอง

นอกจากตัวเลขต่างๆ ดังกล่าวมาข้างต้นซึ่งใช้เป็นตัววัดสภาพการทำงานของเด็กว่าดีหรือไม่ดีอย่างไรแล้ว ยังมีสภาพต่างๆ ไปของการทำงาน เช่น ความสกปรกของสถานที่ทำงาน เสียงอึกทึกจากเครื่องจักร ความเร่งรีบของงาน ฯลฯ ซึ่งวัดไม่ได้ด้วยตัวเลข แต่สามารถวัดได้ด้วยสายตาของมนุษย์ ซึ่งจากการสำรวจที่ได้เสนอไว้ในภาคผนวกพบว่า สภาพของสถานที่ทำงานและที่อยู่อาศัยมักไม่ถูกสุขลักษณะ และในบางโรงงาน

๑๐ จำนวนวันหยุดในหนึ่งสัปดาห์ของกิจการแต่ละประเภทปรากฏอยู่ในตารางที่ ๑๒ ในภาคผนวก

๑๑ กิดิกร มีทรัพย์ (แปลและเรียบเรียง), จิตวิทยาการเลี้ยงดูเด็ก, สำนักพิมพ์ดวงกมล จำกัด, ๒๕๒๐

เด็กยังจะต้องทนต่อสภาพที่เป็นพิษต่อสุขภาพในระยะยาวด้วย

๔.๕ ข้อสังเกตบางประการ

ข้อมูลที่น่าวิเคราะห์ในบทความนี้เป็นข้อมูลที่ได้จากการเลือกสำรวจสถานที่ต่าง ๆ ที่มีเด็กทำงานอยู่ ซึ่งจำนวนข้อมูลและสถานที่ที่สำรวจมีไม่มากพอที่จะทำการสรุปได้ว่าเป็นตัวอย่างที่สมบูรณ์พอที่จะเป็นตัวแทนของประชากรแรงงานเด็กทั้งหมดได้ นอกจากนั้นความลำเอียงในด้านต่าง ๆ ของข้อมูลก็อาจจะเกิดขึ้นได้เนื่องจากการเลือกสำรวจเฉพาะแห่งและเฉพาะกิจการบางประเภท ซึ่งข้อจำกัดต่าง ๆ ที่กล่าวนี้เกิดขึ้นเพราะว่ามีกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กอยู่ เจ้าของกิจการต่าง ๆ จึงไม่ให้ความร่วมมือในการสำรวจเพราะกลัวจะถูกกฎหมายลงโทษ แต่ในขณะเดียวกันกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กก็ไม่มีผลบังคับใช้ในทางปฏิบัติ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลเองก็ไม่ว่าจำนวนแรงงานเด็กแท้จริงมีเท่าไร และสภาพการทำงานของเด็กเหล่านี้มีลักษณะถูกต้องสมกับที่กฎหมายใครจะให้ความคุ้มครองแก่เด็กหรือไม่

ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลในบทความนี้จึงทำอย่างจำกัด โดยพิจารณาข้อมูลเป็นส่วนรวมเพราะการวิเคราะห์อย่างละเอียด เช่น แยกประเภทกิจการ หรือแยกเพศของแรงงานเด็กเพื่อดูสภาพในกิจการแต่ละประเภท หรือผลที่เกิดขึ้นต่อเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายว่ามีความแตกต่างกันอย่างไรนั้น อาจจะไม่เป็นข้อมูลที่ถูกต้องนัก เนื่องจากการสำรวจของเราเลือกเฉพาะสถานที่ให้ความร่วมมือเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้นในแต่ละประเภทของกิจการ ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ สภาพการทำงาน of แรงงานเด็กโดยทั่วไปอาจจะเลวร้ายกว่าที่บทความนี้ได้เสนอมา ทั้งนี้เพราะสถานที่เจ้าของกิจการให้ความร่วมมือในการสำรวจน่าจะมีสภาพการทำงานที่ดีกว่าสถานที่เจ้าของไม่เปิดโอกาสให้ผู้ใดสำรวจ และก็เป็นที่น่าเสียดายว่าเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องของรัฐไม่ได้ใช้อำนาจและทำหน้าที่ของตนในเรื่องนี้ในการปฏิบัติให้เบนไปตามกฎหมาย

๕. ความคุ้มครองที่เด็กพึงได้รับ

๕.๑ หลักการสากล

ในเมื่อเราได้เห็นและทราบว่าเด็กไทยจำนวนไม่น้อยที่ตกอยู่ในภาวะเสี่ยงเปรียบอย่างมากในสังคมตั้งแต่ยังเด็ก โดยที่ในหลักการแล้ว เขาก็น่าจะมีสิทธิในการศึกษาและในการได้รับสิ่งต่าง ๆ จากสังคม เช่นเดียวกับเด็กทั่วไป เราน่าจะมาทบทวนถึงสิทธิซึ่งเด็กทุกคนพึงได้รับโดยไม่มีข้อยกเว้นแต่ประการใดตามข้อตกลงระหว่างชาติ ซึ่งสมัชชาสหประชาชาติได้มีมติเป็นเอกฉันท์ยอมรับและได้ออกปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิเยาวชน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๒ โดยกำหนดหลักการขึ้นรวม ๑๐ ข้อ และมีข้อกำหนดถึงสภาพการใช้แรงงานเด็กไว้ดังนี้

“หลักการข้อ ๗ เด็กและเยาวชนมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาซึ่งรัฐควรจะต้องจัดให้เปล่าอย่างน้อยในชั้นประถมศึกษา เพื่อเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมโดยทั่วไป และให้เด็กเติบโตเป็นสมาชิกผู้ยังประโยชน์ต่อสังคมคนหนึ่ง การศึกษานานคลุมไปถึงการแนะแนวทางชีวิตซึ่งมีบิดามารดาเป็นผู้รับผิดชอบก่อนบุคคลอื่น ๆ เด็กจะต้องมีโอกาสได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินจากการเล่น และรื่นเริงพร้อมกันไปด้วย

หลักการข้อ ๘ เด็กและเยาวชน จะเป็นบุคคล

แรกที่ได้รับการคุ้มครองและสงเคราะห์ในทุกกรณี

หลักการข้อ ๙ เด็กและเยาวชน พึงได้รับการปกป้องให้พ้นจากการถูกทอดทิ้ง พ้นจากการโหดร้ายทารุณและการถูกข่มเหงรังแกทุกชนิด เด็กจะต้องไม่กลายเป็นสินค้าไม่ว่าในรูปใด จะต้องไม่มีการรับเด็กเข้าทำงานก่อนวัยอันสมควร ไม่มีการกระทำให้ใด ๆ อันจะเป็นการชักจูงหรืออนุญาตเด็กให้จำต้องรับจ้างทำงาน ซึ่งอาจจะเป็นผลร้ายต่อสุขภาพของเด็กหรือเป็นเหตุให้การพัฒนาทางร่างกาย ทางสมองและจิตใจของเด็กต้องเสื่อมถอยลง” ๑๒

ด้วยหลักการทั้งดงามดังกล่าวนี้เช่นกัน ที่องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Office) ได้ให้ความสนใจต่อปัญหาแรงงานเด็ก โดยมีการประชุมและมีข้อเสนอแนะต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ นับตั้งแต่องค์กรได้ก่อตั้งขึ้นมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๒ (ค.ศ. ๑๙๑๙) โดยที่ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ นั้น ได้ตั้งมาตรฐานสากลว่า แรงงานเด็กที่จะเข้าทำงาน อุตสาหกรรม ได้ต้องมีอายุอย่างน้อย ๑๔ ปี^{๑๓} และตลอดเวลาที่ผ่านมาได้มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างประเทศเพื่อยกระดับอายุขึ้น อย่างไรก็ดีตามผลในทางปฏิบัตินั้น ย่อมขึ้นอยู่กับประเทศสมาชิกแต่ละแห่ง

๕.๒ กฎหมายไทยและการปฏิบัติ

เมื่อเราหันมาศึกษากฎหมายไทยดูบ้าง เราก็พบว่า โดยทั่วไปแล้ว เจตนารมณ์ของกฎหมายต้องการคุ้มครองแรงงานเด็ก ถึงแม้ว่าอายุขั้นต่ำที่เด็กไทยจะทำงานได้ถูกกำหนดไว้ที่ ๑๒ ปี ซึ่งต่ำกว่าระดับมาตรฐานสากลอยู่ ๒ ปีก็ตาม

กฎหมายควบคุมและคุ้มครองการใช้แรงงานเด็กที่ใช้บังคับในปัจจุบันคือ ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องการคุ้มครองแรงงาน ลงวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕ ซึ่งมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็ก โดยแบ่งเด็กออกเป็น ๓ กลุ่มอายุคือ

(ก) เด็กอายุต่ำกว่าสิบสองปี ซึ่งห้ามไม่ให้การทำงานโดยเด็ดขาด

(ข) เด็กอายุตั้งแต่สิบสองปียังไม่ถึงสิบห้าปี ซึ่งกฎหมายอนุญาตให้นายจ้างรับเป็นลูกจ้างได้ แต่จะต้องให้

๑๒ เกียรติวิชญ์ พงษ์ภักดิ์ “ปัญหาแรงงานเด็ก : อนาคตที่มืดมน” ใน รพี ๒๓, รมฯ จุฬาฯ ธรรมศาสตร์, ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

๑๓ Elias Mendelievich, **Children at Work** อ้างแล้ว

ทำงานที่ถือว่าเป็นงานเบาตามที่กระทรวงมหาดไทยจะได้กำหนด งานนั้นจะต้องไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและความเจริญเติบโตของร่างกายเด็ก^{๑๔} ในกรณีที่นายจ้างจะให้ลูกจ้างทำงานนอกเหนือจากที่กระทรวงมหาดไทยกำหนดไว้จะต้องมาขออนุญาตต่อกรมแรงงานก่อน

(ค) เด็กอายุตั้งแต่สิบห้าแต่ยังไม่ถึงสิบแปดปี นายจ้างรับเด็กเข้าทำงานได้ แต่จะให้เด็กทำงานที่มีลักษณะเป็นอันตรายไม่ได้

นอกจากบทบัญญัติในเรื่องการกำหนดอายุเด็ก นายจ้างจะรับเป็นลูกจ้างได้ดังกล่าวแล้วก็ยังมีคุ้มครองในเรื่องอื่นๆ อีก เป็นต้นว่า ห้ามเด็กอายุต่ำกว่า ๑๕ ปีทำงานในวันหยุด มีการกำหนดงานอันตรายที่ห้ามไม่ได้เด็กทำ ให้ความคุ้มครองในเรื่องอัตราค่าจ้าง ซึ่งอย่างน้อยที่สุดจะต้องได้ไม่ต่ำกว่าอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ และในระหว่างทำงาน นายจ้างจะต้องจัดสวัสดิการเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยได้แก่ น้ดื่มน้ำ ห้องน้ำ และการรักษาพยาบาลให้แก่เด็กด้วย

ในกรณีที่นายจ้างฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน มีระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ^{๑๕}

ทั้งหมดที่กล่าวมาคือเจตนารมณ์ของกฎหมายในการคุ้มครองแรงงานเด็ก ซึ่งถ้าเราหันมาดูข่าวต่างๆ เกี่ยวกับแรงงานเด็กที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์^{๑๖} และอย่างน้อยข้อมูลเกี่ยวกับแรงงานเด็กที่ได้นำเสนอในบทความนี้ ก็เป็นข้อพิสูจน์ว่าเจตนารมณ์ของกฎหมายถูกฝ่าฝืนในทางปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอายุเด็กที่จ้างทำงาน อัตราค่าจ้างที่ได้รับ หรือสวัสดิการต่างๆ ในการทำงาน

๖. ผลกระทบจากการมีแรงงานเด็ก

ในกรณีที่แรงงานเด็กเป็นไปในด้านช่วยเหลือการทำงานของครอบครัว โดยที่โอกาสในการศึกษา โอกาสในการได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน และโอกาสในการเจริญเติบโตของร่างกายและจิตใจเด็ก ไม่ถูกกระทบจนเกินไปแล้ว การทำงานของเด็กย่อมถือได้ว่าเป็นผลดีต่อทั้งครอบครัวและตัวของเด็กเองด้วย เพราะช่วยฝึกฝนการทำงาน และการรับผิดชอบให้แก่เด็ก ในขณะที่ได้ช่วยเหลือครอบครัว

อย่างไรก็ดี จากข้อมูลปัจจุบันเราพบว่า การที่มีแรงงานเด็กจำนวนมากที่เข้าสู่ตลาดแรงงานก่อนวัยอันสมควรนั้น ย่อมทำให้เกิดผลเสียดังนี้

๑. ผลโดยตรงที่มีต่อตลาดแรงงาน ก็คือ แรงงานเด็กเข้าไปทำงานทดแทนแรงงานผู้ใหญ่บางส่วน ทำให้เกิดการว่างงานในแรงงานผู้ใหญ่ขึ้นได้ ส่วนผลกระทบของการที่แรงงานผู้ใหญ่ว่างงานนั้น เราคงไม่ต้องพูดถึงกันในที่นี้

๑๔ งานที่กระทรวงมหาดไทยกำหนดว่าเป็นงานซึ่งไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและการเจริญเติบโตของร่างกาย คือ งานรับใช้ในพาณิชยกรรม งานส่งหนังสือพิมพ์ งานรับใช้เกี่ยวกับกีฬา งานเก็บ จำหน่าย รับส่ง ดอกไม้ เครื่องชำ หรือ เครื่องดนตรีที่ไม่มีข้อลัดขอสต์ และ งานยก แบกหาม หรือ ลากของที่มีน้ำหนักไม่เกิน ๑๐ กิโลกรัม

๑๕ รายละเอียดเกี่ยวกับความเป็นมาของกฎหมาย และนัยสำคัญของกฎหมายที่ใช้บังคับปัจจุบันนี้ อาจารย์มณี พลภูมิ-พงศาวดี คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กำลังทำการศึกษาอยู่และจะนำมาเผยแพร่ในโอกาสต่อไป

๑๖ ผู้เขียนขอยกตัวอย่างที่ได้จากการประมวลข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ ๒ ตัวอย่างคือ

(ก) หนังสือพิมพ์สยามรัฐ: “เด็กหญิงอายุตั้งแต่ ๘ ขวบถึง ๑๕ ขวบเหล่านี้ ถูกบังคับให้ทำงานห่อขนมตั้งแต่ ๖ โมงเช้า ถึง ๕ ทุ่ม เจ็บป่วยอย่างไรก็ต้องทำงาน ไม่มีเวลาให้ คนไหนไม่ทำก็ถูกเข็นตี... ทำงานวันละ ๑๗ ชั่วโมงอย่างนี้ ไม่มีเวลาเล่นเวลาพักผ่อนซึ่งจำเป็นสำหรับเด็กเลย จะถูกข่มขืนยัดแซ่ชดขากไม่ได้เพราะในห้องทำงานนั้นเก็บลูกกวาดไว้เต็มหมด... เด็กทั้ง ๕๖ คน นอนนอนห้องเดียวกัน ห้องนอนมีเนื้อที่กว้าง ๖ เมตรยาว ๘ เมตร และมีหมอนเพียง ๓ ใบ และผ้าห่มห้าผืน” จากสยามรัฐ ฉบับวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๑, คอลัมน์ข้างสังเวียน

(ข) หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ: “เมื่อเจ้าหน้าที่ไปถึง ก็พบว่ามีคนงานวัยรุ่นอยู่ประมาณ ๕๐ คน แบ่งการทำงานเป็นสองอาคาร อาคารที่พบภายหลังปรากฏว่ามีเด็กอายุที่กฎหมายให้ความคุ้มครองอยู่ ๑ คน รวมกับวัยรุ่นอื่น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นชาวอีสานอีก ๑๒ คน ทุกคนสภาพของร่างกายทรุดโทรม มีแผลพุพองจากการถูกลูกข่ายมัดมัด ในห้องนอนชนบนซึ่งมีประตูล็อกแข็งแรง มีเครื่องนอนทั้งเก่าและสกปรกกว้างไว้อย่างไม่ถูกสุขลักษณะ” จาก ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๒๓

๒. ผลที่เกิดขึ้นต่อตัวเด็ก การที่เด็กต้องทำงานเต็มเวลาย่อมตัดโอกาสที่เด็กจะได้รับการศึกษา หรือรับสิ่งพลัดเปลี่ยนบันเทิงใจอื่น ๆ ซึ่งย่อมมีผลเสียต่อการพัฒนาทางด้านจิตใจ ในขณะที่เด็กทำงานก่อนวัยอันสมควร การทำงานนานชั่วโมงเกินควรในแต่ละวัน การทำงานโดยไม่มีวันหยุด และการทำงานในสภาพที่เป็นพิษต่อสุขภาพ ย่อมเกิดผลร้ายแรงต่อการเจริญเติบโตของร่างกายด้วย

๓. ผลทางด้านสังคม การที่เด็กต้องทำงานก่อนวัยอันสมควรและไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาเพิ่มเติม ไม่จะเป็นการศึกษาสามัญ หรือการศึกษาสายอาชีพทั้งในและนอกระบบย่อมทำให้ไม่มีการพัฒนาทักษะ (Skill) ในการทำงานให้แก่เด็ก ทั้งนี้เพราะงานส่วนใหญ่ที่เด็กรับจ้างทำนั้น จะเป็นงานที่ไม่ต้องการความชำนาญ เป็นงานจำเจซ้ำซากและน่าเบื่อหน่าย เมื่อเด็กโตขึ้นมาในสภาพเช่นนี้ก็จะทำให้กลายเป็นแรงงานที่ขาดทักษะ (unskilled labor) และไม่มีคุณภาพ ซึ่งนอกจากจะทำให้อนาคตของเด็กเหล่านั้นตกต่าอยู่ตกนบของสังคมแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศในระยะยาวด้วย

ไม่ว่าผลเสียที่เกิดขึ้นเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อสังคมมากหรือน้อยเพียงใดก็ตาม ในแง่ของมนุษยธรรมแล้ว สภาพแรงงานเด็กที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย เศรษฐกิจ และสังคมนั้น จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างรีบด่วน

๗. ความลงท้าย: ปัญหาของเด็กหรือปัญหาของรัฐ

๗.๑ ผลสรุปจากการสำรวจ

ข้อมูลจากการสำรวจได้ชี้ให้เห็นว่า สาเหตุใหญ่ที่ก่อให้เกิดอุปทานของแรงงานเด็กก็คือความยากจน จำนวนแรงงานเด็กกว่าครึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นภาคที่ไม่สู้จะอุดมสมบูรณ์เท่ากับภาคอื่นๆ และเป็นภาคที่มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่ำสุดของประเทศด้วย นอกจากนี้เด็กส่วนใหญ่จะมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว เราจึงพบว่า อาชีพหลักของครอบครัวเด็กเหล่านั้นก็คือ การทำไร่ทำนา ซึ่งแสดงว่าแรงงานเด็กเป็นจำนวนมากในเขตกรุงเทพมหานคร เป็นแรงงานเด็กที่ย้ายถิ่นฐานมาจากภาคเกษตรกรรมในชนบท

ข้อสังเกตที่สำคัญที่ได้จากการสำรวจ ก็คือ สภาพการทำงานของเด็กเหล่านั้นอยู่ในสภาพที่น่าเป็นห่วง ทั้งนี้เพราะประมาณ ๘๘.๓% ของเด็กในการสำรวจ ต้องทำงานเกินวันละ ๘ ชั่วโมง และมีเด็กเป็นจำนวนมาก (ประมาณ ๓๒%) ที่ต้องทำงานเกินวันละ ๑๓ ชั่วโมงโดยเฉพาะเด็กที่ทำงานในโรงงานทอผ้า ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเด็กผู้หญิง นอกจากนี้จะต้องทำงานเป็นเวลานานเกินสมควรในแต่ละวันแล้ว เด็กส่วนใหญ่ (ประมาณ ๕๒%) ยังไม่มีวันหยุดทำงานแม้แต่วันเดียวในหนึ่งสัปดาห์ ในขณะที่ค่าจ้างที่ได้รับ โดยเฉลี่ยแล้ว ไม่ถึงแม้กระทั่งหนึ่งบาทต่อชั่วโมงทั้งๆ ที่ตามกฎหมายแล้วเด็กเหล่านั้นก็มีสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองในเรื่องอัตราค่าจ้างขั้นต่ำเช่นเดียวกับแรงงานผู้ใหญ่

ถ้าเราพิจารณาว่า ข้อมูลเหล่านี้ได้มาจากสถานประกอบการ ที่พอจะให้ความร่วมมือในการสำรวจบ้าง และสภาพการทำงานของเด็กก็ยังแย่งเพียงนั้น คงไม่มีใครอยากกลับตาคู่กลับของสถานประกอบการที่บัดนี้ยังไม่ให้คนภายนอกเข้าไปทราบข้อเท็จจริงได้ ว่าสภาพการทำงานของเด็กในสถานที่เหล่านั้นจะเลวร้ายขนาดไหน จากข้อมูลที่มีในปัจจุบัน จำนวนสถานประกอบการในเขตกรุงเทพมหานครมีอยู่ถึงประมาณ ๕๒,๐๐๐ แห่ง และในจำนวนนั้น เป็นโรงงานหรือสถานที่ประกอบการที่ไม่ได้จดทะเบียนการค้าอยู่ถึงประมาณกว่า ๔๐,๐๐๐ แห่ง^{๑๓} ในจำนวนโรงงานเกือบ ๔๐,๐๐๐ กว่าแห่งนี้ไม่มีใครได้ทราบว่าที่โรงงานที่ใช้แรงงานเด็ก มีเด็กทำงานจำนวนเท่าใด และสภาพการทำงานเป็นเช่นไร

๗.๒ ปัญหาของรัฐ

ผู้เขียนคิดว่า ถึงเวลาแล้วที่รัฐบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของรัฐบาล เช่น กรมโรงงาน กรมแรงงาน ฯลฯ จะต้องทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่และจริงจังในการตรวจตราโรงงานและจัดการให้สวัสดิการของแรงงานเป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ถ้าหากว่าหน่วยงานเหล่านี้มีกำลังคนหรือทรัพยากรไม่เพียงพอ รัฐบาลก็สมควรจัด

๑๓ Per Henriksson "An Evaluation of the Minimum Wage System in Thailand" Asian Regional Team For Employment Promotion (ARTEP), mimeograph, May 1981.

สรรเจ้านาถและงบประมาณเพิ่มเติมให้ อย่างไรก็ตาม เราคงลืมไม่ได้ว่าการแก้ปัญหาแรงงานเด็กนั้นแท้ที่จริงแล้วก็คือส่วนหนึ่งของ การแก้ปัญหาความยากจน ตราบใดที่นโยบายของรัฐบาลไม่สามารถทำให้ช่องว่างรายได้ระหว่างคนรวยและคนจน หรือระหว่างคนในเมืองกับคนในชนบทลดลงได้ เราก็ยังคงต้องประสบกับปัญหาเด็กที่ต้องการงานทำเพื่อช่วยค่าจุนรายได้ของครอบครัว หรือเพื่อยังชีพของตนเอง ดังนั้นรัฐบาลจำเป็นต้องตั้งหน่วยงานเสริมในการที่จะให้ความรู้สนับสนุนต่อเด็กรับจ้างในโรงงานหรือสถานประกอบการต่างๆ และ/หรือ มีการฝึกวิชาชีพให้แก่เด็กในขณะทำงานควบคู่ไปด้วย ในขณะที่เดียวกันก็ต้องควบคุมให้การให้สวัสดิการทางด้านการทำ งานแก่เด็กให้ถูกสุขลักษณะ มีการหยุดพักผ่อน มีอัตราค่าจ้างที่เหมาะสม ฯลฯ ตามที่กฎหมายได้เขียนไว้

การกระทำต่าง ๆ เหล่านี้ของรัฐบาล อาจจำเป็นต้องมีการแก้ไขกฎหมายแรงงานเด็กบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องอายุหรือการกำหนดงานที่เด็กจะทำได้ เพราะเรื่องอะไรก็ตามที่ไม่ผิดกฎหมายแล้ว อาจจะไม่มีการปิด

บังกันมากนักอย่างที่เป็นอยู่ ซึ่งจะทำให้เรามีข้อมูลได้ถูกต้องยิ่งขึ้นเกี่ยวกับปัญหาการใช้แรงงานเด็ก อย่างไรก็ตาม เรื่องความเหมาะสมในการแก้ไขกฎหมายนั้นอาจจะอยู่นอกเหนือความสามารถในการใช้ดุลยพินิจของผู้เขียนก็ได้

เราคงจะสรุปได้ว่า ปัญหาแรงงานเด็กที่เป็นอยู่ในขณะนี้ แม้ว่าจะไม่ได้เป็นข่าวเกรียวกราวในหน้าหนังสือพิมพ์ แต่ก็ยังเป็นปัญหาเรื้อรังและสำคัญยิ่ง และเราจะปล่อยให้มันเป็นปัญหาของเด็กเพราะเกิดมาจนเองก็คงไม่ได้ ปัญหาเรื้อรังสังคมต้องรับผิดชอบ และรัฐบาลต้องมีความจริงจังในการแก้ปัญหา เพราะว่าเด็กไม่ใช่ผู้ใหญ่ที่ตัวเล็กหรือเครื่องจักร หรือสัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้งาน แต่เด็กเปรียบเสมือนกิ่งก้านใหม่ของต้นไม้ ที่จำเป็นต้องเจริญเติบโตอย่างแข็งแรงมั่นคงและมีคุณภาพ ดังนั้นสังคมและพ่อแม่ จำเป็นต้องรู้ว่าจะสภาพจะหล่อเลี้ยงให้เด็กแข็งแรงและมั่นคงนั้นเป็นอย่างไร และสังคมไม่ควรละเลยหน้าที่ในการจัดหาสภาพเช่นนั้นให้แก่เด็ก เพราะเด็กในวันนาคตอนาคตของเราทุกคน

ภาคผนวกที่หนึ่ง

รายละเอียดเกี่ยวกับการสำรวจข้อมูล แรงงานเด็ก

๑. วิธีการสำรวจและสุ่มตัวอย่าง

เนื่องจากข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็ก เช่น สถิติของเด็กที่เข้าสู่ตลาดแรงงาน อายุ เพศ การศึกษา ลักษณะและขนาดของสถานประกอบการ อาจจะหาได้จากส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงมหาดไทย หรือ กระทรวงอุตสาหกรรม ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่านายจ้างที่ใช้แรงงานเด็กส่วนใหญ่ไม่ไปขออนุญาตหรือขาดการต่อใบอนุญาตจดทะเบียนประกอบกิจการ หรือไม่ขออนุญาตการใช้แรงงานเด็กจากกรมแรงงาน หรือไม่ก็เป็นโรงงานที่มีขนาดเล็ก ที่ไม่อยู่ในขอบข่ายจะต้องขออนุญาตประกอบกิจการ

ด้วยเหตุดังกล่าว การศึกษาและวิจัยจึงจำเป็นต้องใช้วิธีการศึกษาตามทงเอนไอนวย กล่าวคือ

๑.๑ ในภาคอุตสาหกรรมทำการศึกษาแบบเฉพาะกรณี (case study)

นั่นก็คือว่า สำหรับโรงงานทอผ้าที่มีรายชื่อนำมา การใช้แรงงานเด็กอยู่ไม่น้อยกว่า ๑๐ คน จำนวน ๒๐ โรงงานในเขตพื้นที่ถนนสุขสวัสดิ์ ๑ ถึงสุขสวัสดิ์ ๒๘ ซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่ที่มีอุตสาหกรรมทอผ้าขนาดใหญ่อยู่หนาแน่นที่สุดของกรุงเทพมหานคร เจ้าหน้าที่ของโครงการ ฯลฯ มีโอกาสเข้าไปในโรงงานทอผ้าได้เพียง ๑๔ โรงงานและมีโอกาสได้พูดได้คุยกับเด็กเพียง ๔ โรงงาน จำนวนโรงงานละ ๔ คน รวม ๑๖ คน สำหรับ งานก่อ

(ก) รายละเอียดในส่วนนี้เขียนโดย น.ส. นงเยาว์ เนาวรัตน์ ซึ่งเป็นผู้ช่วยวิจัยของโครงการวิจัยปัญหาการใช้แรงงานเด็ก

สร้าง การเลือกสถานที่และตัวอย่างในการสัมภาษณ์เด็ก
ในงานก่อสร้างนั้น ทางโครงการได้กำหนดบริเวณพื้นที่
ไว้อย่างกว้าง ๆ ๕ สถานที่ด้วยกันคือ บริเวณสะพาน
ควาย โชคชัย ๕ บางนา จรัลสนิทวงศ์ และบริเวณมหา-
วิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยสัมภาษณ์เด็กสถานที่ละ ๕ คน
รวมทั้งหมด ๒๕ คน

๑.๒ ในภาคพาณิชย์กรรม

การใช้แรงงานเด็กในศูนย์บริการน้ำมัน โดย
วิธีสุ่มตัวอย่างจากจำนวนศูนย์บริการทั้งหมด ๔๕๐ ศูนย์
เลือกใช้เป็นประชากรตัวอย่าง ๕๐ ศูนย์ และในจำนวน
ศูนย์ที่เป็นประชากรตัวอย่าง ๕๐ ศูนย์นั้น เลือกสัมภาษณ์
เฉพาะศูนย์ที่สำรวจแล้วว่ามีการใช้แรงงานเด็ก ซึ่งมีทั้ง
หมด ๒๕ ศูนย์ เลือกสัมภาษณ์ศูนย์ละ ๑ คน รวม ๒๕ คน

เด็กที่ทำงานเป็นกระเป๋ารถเมล์เล็ก ใช้วิธีสุ่มตัว
อย่างจากจำนวนสายรถเมล์ของ บริษัทขนส่งมวลชนของ
กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐๐ สาย มีบริการรถเมล์
เล็กที่ทับกับเส้นทางเหล่านี้เกือบทุกสาย เลือกใช้เป็นประชา
กรตัวอย่าง ๖ สาย ๆ ละ ๔ คน รวม ๒๔ คน (สาย ๔๓,
๔๖, ๒๕, ๖๐, ๓๕, ๒๐๓) โดยที่ในแต่ละสายเลือกสัมภาษณ์เฉพาะคนที่เด็กทำงานเป็นกระเป๋ารถ

การใช้แรงงานเด็กในร้านอาหาร ทำการศึกษา
แบบเฉพาะกรณี คือ กำหนดสถานที่ไว้กว้าง ๆ แล้วเลือก

สัมภาษณ์เด็กในร้านอาหารที่อยู่ในบริเวณพื้นที่แห่งละ ๒
ร้าน ๆ ละ ๑ คน ยกเว้นบริเวณท่าพระจันทร์ที่ใช้ ๓ ร้าน
ร้าน ๆ ละ ๑ คน รวม ๒๕ คน

พื้นที่กำหนด คือ ตลาดนัดคลองเตย สามย่าน
พระโขนง สำโรง เทเวศน์ ห้วยขวาง พญาไท วงเวียน
ใหญ่ ตลาดพลู ท่าพระจันทร์ เตาปูน และ ตลาดพร้าว

๒. เวลาที่ทำการสำรวจข้อมูล

โครงการศึกษาวิจัยปัญหาการใช้แรงงานในประ-
เทศไทย ได้กำหนดระยะเวลาที่จะออกสำรวจ เก็บข้อมูล
สภาพการใช้แรงงานเด็กในภาคอุตสาหกรรมและพาณิชย-
กรรมไว้ ๒ เดือน แต่เมื่อได้ออกไปสำรวจข้อมูล และ
เก็บแบบสอบถามแล้วก็มีปัญหามากมายที่ทำให้ต้องเสีย
เวลา ดังนั้นการเก็บแบบสอบถามจึงใช้เวลาประมาณ ๕
เดือน โดยเริ่มตั้งแต่ กันยายน ๒๕๒๓ และสิ้นสุดเดือน
มกราคม ๒๕๒๔

๓. สภาพการทำงานของเด็กในภาคอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม

๓.๑ โรงงานทอผ้า

โรงงานทอผ้า ๔ โรงงานที่ได้มีโอกาสสัมภาษณ์
เด็กนั้น อยู่ในสภาพที่ต่ำกว่าโรงงานทอผ้าจึงไม่ยอมให้
สัมภาษณ์เด็ก แต่ก็ไม่มากนัก นั่นก็ค่อนข้างนอกเวลาทำ
งานจะไม่ต่ำกว่าวันละ ๑๓ ชั่วโมงแล้ว บรรยากาศใน
โรงงานยังขมขมัว อับอ้าว แสงสว่างมีไม่เพียงพอ
อากาศถ่ายเทไม่สะดวก เสียงดังมากเพราะระยะการวาง
เครื่องจักรแต่ละตัวอยู่ในระยะใกล้ ที่ว่างระหว่างเครื่อง
มีเพียงให้คนคุยกันได้ บางโรงงานคนงานหนึ่งคนคุม
เครื่องจักรมากกว่า ๑ เครื่อง ตลอดเวลาของการทำงาน
เด็กจะต้องยืนทนฟังเสียงดังกว่าระดับปกติ สูดอากาศที่
มีฝุ่นละออง ซึ่งเกิดจากเศษผ้าเศษด้ายที่ปลิวว่อนผสม
ผสานอยู่ในอากาศ

ในระหว่างเวลาทำงานนั้นเด็กจะไปไหนไม่ได้
ต้องยืนอยู่หน้าเครื่องจักร เพราะเด็กจะต้องดูว่าด้ายที่ทอ
ขาดหรือเปล่า หรือมีจุดไหนที่บกพร่องจะได้แก้ไขทันที

การพูดคุยกับเด็กจึงทำไม่ได้ในเวลาที่เด็กทำงาน
ต้องรอให้เด็กพักกินข้าวตอนเที่ยง ซึ่งมีเวลา ๖๐ นาที
และบางโรงงานก็ไม่ถึง

๓.๒ งานก่อสร้าง

เด็กที่ทำงานก่อสร้าง ส่วนใหญ่แล้วเป็นเด็กภาคกลางที่เข้ามาทำงานกับพ่อแม่ ญาติพี่น้อง

สภาพการทำงานของเด็กที่สมัยใหม่ และเด็กคนอื่น ๆ ที่ทำงานอยู่ด้วยกันส่วนมากแล้วจะช่วยผู้ใหญ่ขนดิน ขนอิฐ ขนปูน ส่งของให้ผู้ใหญ่ ช่วยผู้ใหญ่ตัดเหล็ก เฝ้าเครื่องไม้ปูน มีเพียงไม่กี่คนขึ้นไปทำงานในที่สูง (ยกเว้นสถานที่ก่อสร้างเป็นตึกหลายชั้น) โดยเฉพาะเด็กหญิงแล้ว งานในที่สูง ๆ จะไม่มีโอกาสได้ขึ้นไปทำ

งานที่เด็กทำนั้น ถ้าพิจารณาจากลักษณะของงานจะเห็นว่าเด็กทำได้ ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพเด็กมากนัก แต่ถ้ามองระยะเวลาการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นจำนวนชั่วโมง ในแต่ละวัน หรือในสัปดาห์หนึ่ง ไม่มีวันหยุดให้ (หยุดได้แต่ไม่ได้เงิน) ก็เป็นงานที่หนักมากทีเดียวสำหรับเด็กวัยไม่เกิน ๑๕ ปี

การพูดคุยกับเด็กที่ทำงานก่อสร้าง ก็ด้วยวิธีช่วยเด็กทำงานไปด้วย ชักถามเด็กไปด้วย แต่นั่นหลังจากขอ

อนุญาตจากหัวหน้าคนงาน และญาติพี่น้องหรือพ่อแม่ของเด็กแล้ว

๓.๓ ร้านอาหาร

เด็กที่ทำงานในร้านอาหารส่วนมากแล้วเป็นผู้หญิง และมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุด งานที่ทำได้ประเภท ล้างจาน ล้างแก้ว ส่งอาหาร เช็ดโต๊ะ เตรียมข้าวของในร้าน เก็บกวาด ถูพื้น จากการพูดคุยเกี่ยวกับการทำงาน เด็กส่วนใหญ่ตอบว่างานไม่หนักและไม่อันตราย เพียงแต่ว่าเด็กที่ทำงานในร้านอาหารต้องพักอาศัยอยู่กับนายจ้าง เด็กจะรู้สึกอดอยากเจ้าของร้านไม่มีความเป็นกันเองและใช้เด็กทำงานบ้านด้วย ทำให้เด็กไม่มีเวลาเล่นนอกบ้าน หรือไปเที่ยวตามที่ต้องการไม่ได้ ถ้าให้เลือกระหว่างงานที่ร้านอาหารกับโรงงานทอผ้าหรืองานบ้าน เด็กจะเลือกงานบ้านเป็นอันดับสุดท้าย และเลือกทำงานที่โรงงานทอผ้าเป็นอันดับแรก เหตุผลที่สำคัญในการเลือก เด็กคิดว่าการทำงานในโรงงานทอผ้ามีอิสระมากกว่างานประเภทอื่น ๆ อัตราค่าจ้างนั้นเป็นเหตุผลที่มีความสำคัญน้อยกว่า ความเป็นอิสระและสบายใจ การทำงานในร้านอาหารของเด็กนั้นจะไม่มีเวลาหยุดพักที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับแขกที่เข้าร้าน

๓.๔ กระเป๋ารถเมล์

เด็กกระเป๋ารถเมล์เล็ก ส่วนมากแล้วเป็นเด็กอยู่ในกรุงเทพฯและละแวกจังหวัดใกล้เคียงกรุงเทพฯ เด็กกระเป๋านั้น โดยลักษณะงานแล้วเสี่ยงอันตรายและหนักมาก ทั้งนี้เพราะเด็กจะต้องขึ้น, โหน ในวันหนึ่งเป็นจำนวนไม่ต่ำกว่า ๑๐ ชั่วโมง นอกจากนั้นเด็กยังต้องใช้เสี่ยงและสูดอากาศเสียอยู่ตลอดเวลา เวลาพักก็ไม่แน่นอน เวลาพักก็คือเวลาที่รถรอคิว วันหยุดในสัปดาห์หนึ่งๆ ก็ไม่ค่อยมี และถ้าเด็กคนไหนพักอยู่กับนายจ้างก็จะทำหน้าที่เฝ้ารถให้นายจ้างด้วย นั่นก็คือเด็กจะนอนในรถ

เด็กกระเป๋ารถเมล์จะได้รับเบี่ยงเบนเป็นค่าอาหาร บางคนจะได้รับเฉพาะมอเต๋ยง แต่บางคนก็ได้รับครบทั้ง ๓ มอ โดยที่นายจ้างอาจจะให้เป็นเงินเบี่ยงเบน หรือไม่ก็กินด้วยกันแล้วนายจ้างจ่ายเงินให้

๓.๕ ศูนย์บริการน้ำมัน

ปิ่นนันทน์ไปขอสัมภาษณ์เด็กนั้นส่วนใหญ่แล้ว

เป็นปีงบประมาณใหญ่ มีบริการอย่างอื่นนอกเหนือจากขายน้ำมันด้วย อย่างเช่น ล้างรถ อัดฉีดรถ ฯลฯ เด็กที่ทำงานในปีนั้นมันจึงไม่ใช่เพียงแค่เติมน้ำมันรถเท่านั้น แต่รวมถึงงานทุกอย่างที่มีอยู่ในปีนั้นนั้น เด็กจะทำตั้งแต่ล้างพนบริเวณปั้ม กวาดปั้ม เติมน้ำมันรถ ล้างรถ เช็ดกระจก ฯลฯ

โดยลักษณะของงานแล้ว เด็กจะต้อง ยืน เดิน และวิ่ง เมื่อถามถึงเวลาทำงานก็ทราบว่าเวลาที่เด็กมีโอกาสนั่งทำงาน ๖ โมงเย็นและหยุดวันอาทิตย์ก็เพราะมาตรการประหยัดน้ำมันของรัฐบาล

๔. ข้อสังเกตเกี่ยวกับแรงงานผู้ใหญ่ในแต่ละสถานที่ และสัดส่วนของแรงงานเด็กต่อผู้ใหญ่

สถานประกอบการหรือลักษณะงานที่เด็กทำงาน ที่ได้เข้าไปสัมภาษณ์นั้นจะมีคนงานทั้งเด็กและผู้ใหญ่ในโรงงานทอผ้า ส่วนงานก่อสร้าง คนงานที่เป็นผู้ใหญ่มีมากกว่าเด็ก จากการสังเกตพบว่าถ้าโรงงานทอผ้ามีคนงาน ๕๐ คน จะมีเด็กประมาณ ๑๐-๑๕ คน ส่วนงานก่อสร้างนั้น ถ้ามีคนงาน ๕๐ คน ก็จะมีเด็กไม่เกิน ๑๐ คน ทั้งนี้ก็เพราะโดยลักษณะงานแล้วจำเป็นจะต้องใช้ผู้ใหญ่มากกว่าเด็ก ซึ่งแตกต่างกับงานร้านอาหาร ปั่นน้ำมัน กระป๋องนมอัด ที่คนงานประมาณ ๖๐-๘๐% เป็นเด็ก ทั้งนี้ก็เพราะโดยลักษณะงานแล้วเด็กทำได้ไม่แพ้ผู้ใหญ่ หรืออาจจะมากกว่า

โดยทั่วไปแล้ว การทำงานของเด็กและผู้ใหญ่จะแตกต่างกันเฉพาะตำแหน่งงาน ลักษณะความยากง่ายเหมาะสมของงาน แต่สำหรับเวลาทำงาน จำนวนวันหยุด และสวัสดิการที่ได้รับทั้งเด็กและผู้ใหญ่ จะมีสภาพเหมือนกันหมด

๕. ลักษณะสัญญาการจ้างแรงงานเด็ก

เด็กที่สัมภาษณ์ทั้งหมด ๑๑๕ คน มีเพียง ๓ คน ที่ตอบว่ามาทำงานนี้เพราะพ่อแม่ทำสัญญากับนายจ้างยินยอมให้นายจ้างเอาตัวมาทำงานเป็นรายปี โดยที่นายจ้างได้ให้เงินพ่อแม่ไว้ก่อนหนึ่ง ประมาณ ๒,๕๐๐-๓,๐๐๐ บาท แต่จากการสังเกตเวลาสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ก็ว่าการมาทำงานของเด็กโดยลักษณะดังกล่าวมีมากกว่า ๓ ราย

สาระสำคัญของสัญญา เด็กตอบได้เพียงว่า เด็กจะต้องทำงานให้ครบ ๑ ปี ถ้ายังไม่ครบ ๑ ปี เด็กจะกลับบ้าน หรือไปทำงานตอนไหนก็ได้ ถ้าเด็กทำผิดสัญญานายจ้างจะฟ้องร้องพ่อแม่เด็ก ซึ่งเบนสางที่เด็กหวาดกลัวมาก

เด็กทั้ง ๓ คน นายจ้างจะให้เงินใช้ อาทิตย์ละ

๕-๑๐ บาท

สำหรับเด็กอื่น ๆ ที่นอกเหนือจาก ๓ คนนี้ เด็กไม่ทราบว่าที่สัญญาระหว่างพ่อแม่กับนายจ้างหรือไม่ แต่ระหว่างตัวเด็กกับนายจ้างนั้น มีการตกลงในรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพการทำงาน อัตราค่าจ้าง วันหยุด และสวัสดิการ

๖. ปัญหาและอุปสรรคในการเก็บข้อมูลการใช้แรงงานเด็ก

ปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้การเก็บแบบสอบถามล่าช้า และได้ตัวอย่างไม่ครบตามที่กำหนดไว้ ก็เนื่องจากว่า

๖.๑ ในภาคอุตสาหกรรม

๑. หาโรงงานลำบาก เพราะไม่มีรายชื่อโรงงานเพียงพอ ที่มีอยู่บ้างบางที่ก็เข้าไม่ได้ เนื่องจากประตูโรงงานปิด หรือไม่เจ้าของโรงงานไม่ยอมให้เข้า

๒. ถึงแม้เข้าไปในโรงงานได้แล้ว แต่นายจ้างก็ไม่ยินยอมให้สัมภาษณ์เด็ก โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องกฎหมาย เพราะทางโรงงานมักจะบกร่อง ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน

๓. เด็กไม่ยอมพูดด้วย ต้องใช้เวลาอย่างมาก บางครั้งต้องไปติดต่อกันหลายวัน ซึ่งบางที่ฝ่ายนายจ้างก็ไม่ยินยอม เขากลัวว่าเด็กจะเสียเวลาทำงาน

๔. ข้อมูลที่ได้มาบางครั้งก็ไม่ตรงกับความจริง เพราะเด็กบางคนจะพูดตามที่นายจ้างสั่ง โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องอัตราค่าจ้าง เวลาทำงาน สวัสดิการ การเข้าทำงานและอายุ

๖.๒ ในภาคพาณิชย์กรรม

เด็กในภาคพาณิชย์กรรมนั้นหาตัวสัมภาษณ์ได้ไม่ยากนัก แต่เด็กจะไม่มีเวลาให้สัมภาษณ์ เด็กบางประเภท เวลาหยุดพักก็ไม่มีแน่นอน นอกจากนั้นเด็กจะไม่ยอมพูดถึงถ้าเจ้าของร้านไม่เต็มใจให้เด็กคุยด้วยแล้วเด็กจะไม่พูดเลย ทำให้การสัมภาษณ์ล่าช้าและลำบาก

ภาคผนวกที่สอง
ตารางสถิติแรงงานเด็กจากการสำรวจ

ตารางที่	เรื่อง
๑	อายุและเพศของเด็ก
๒	ระดับการศึกษาของเด็ก
๓	ภูมิฐานะเดิมของเด็ก
๔	อาชีพของบิดามารดา
๕	จำนวนสมาชิกในครอบครัว
๖	การรับรู้ของพ่อแม่ในการทำงาน
๗	เหตุผลที่ไม่ได้ศึกษาต่อ
๘	เหตุผลสำคัญที่ตัดสินใจทำงาน
๙	อัตราค่าจ้างที่ได้รับต่อเดือน
๑๐	อัตราค่าจ้างคิดเป็นรายวัน
๑๑	จำนวนชั่วโมงทำงานใน ๑ วัน
๑๒	จำนวนวันหยุดในหนึ่งสัปดาห์
๑๓	ที่อยู่ของเด็กในขณะที่ทำงาน
๑๔	อุบัติเหตุที่เกิดจากงานและความช่วยเหลือของนายจ้าง

ตารางที่ ๑ : อายุและเพศของเด็ก

ประเภทกิจการ อายุและเพศ	๑๒ ปี		๑๓ ปี		๑๔ ปี		๑๕ ปี		รวม	
	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย
๑. ภาคอุตสาหกรรม										
๑.๑ โรงงานทอผ้า	-	-	๒	-	๑๑	-	๓	-	๑๖	-
๑.๒ การก่อสร้าง	-	-	๓	๓	๔	๔	๒	๕	๑๓	๑๒
๒. ภาคพาณิชย์กรรมและบริการ										
๒.๑ ร้านอาหาร	๓	-	๒	๑	๓	๒	๘	๒	๒๐	๕
๒.๒ ปั๊มน้ำมัน	-	๑	๑	๕	๑	๕	-	๑๒	๒	๒๓
๒.๓ กระเป๋ารถเมล์เด็ก	-	๒	-	๕	-	๘	๒	๓	๒	๒๒
๓. รวม	๓	๓	๑๒	๑๘	๒๓	๑๕	๑๕	๒๒	๕๓	๖๒
รวมหญิงและชาย (%)	๖(๕%)		๓๐(๒๖%)		๔๒(๓๗%)		๓๗(๓๒%)		๑๑๕ (๑๐๐%)	

ตารางที่ ๒ : ระดับการศึกษาของเด็ก

ระดับการศึกษา ประเภทกิจการ	ไม่ได้รับ การศึกษาเลย	ประถมศึกษา ปีที่ ๑	ประถมศึกษา ปีที่ ๒	ประถมศึกษา ปีที่ ๓	ประถมศึกษา ปีที่ ๔	ประถมศึกษา ปีที่ ๕	ประถมศึกษา ปีที่ ๖	ประถมศึกษา ปีที่ ๗	รวม
๑. ภาคอุตสาหกรรม ๑.๑ โรงงานทอผ้า ๑.๒ การก่อสร้าง	- -	- -	๔ ๑	๓ ๕	๕ ๑๒	- ๒	- ๕	- -	๑๖ ๒๕
๒. ภาคพาณิชยกรรมและบริการ ๒.๑ ร้านอาหาร ๒.๒ ปั๊มน้ำมัน ๒.๓ กระเป๋ารถแท็กซี่	- - ๑	- - -	- - ๒	- - ๕	๑๗ ๓๑ ๑๐	๕ - ๔	๓ ๑๑ ๒	- ๑ -	๒๕ ๒๕ ๒๔
๓. รวม (%)	๑ (๑%)	-	๗ (๖%)	๑๓ (๑๑%)	๖๑ (๕๓%)	๑๑ (๑๐%)	๒๑ (๑๘%)	๑ (๑%)	๑๑๕ (๑๐๐%)

ตารางที่ ๓ : ภูมิถิ่นกำเนิดของเด็ก

ภูมิลำเนา ประเภทกิจการ	ก.ท.ม.	ภาคกลาง	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคใต้	รวม
๑. ภาคอุตสาหกรรม ๑.๑ โรงงานทอผ้า ๑.๒ การก่อสร้าง	- -	- ๑๖	๑ -	๑๕ ๕	- -	๑๖ ๒๕
๒. ภาคพาณิชยกรรมและบริการ ๒.๑ ร้านอาหาร ๒.๒ ปั๊มน้ำมัน ๒.๓ กระเป๋ารถแท็กซี่	- ๔ ๑๐	๘ - ๗	- ๖ ๒	๑๗ ๑๕ ๕	- - -	๒๕ ๒๕ ๒๔
๓. รวม (%)	๑๔ (๑๒%)	๓๑ (๒๗%)	๕ (๔%)	๖๑ (๕๓%)	-	๑๑๕ (๑๐๐%)

ตารางที่ ๔ อาชีพของบิดามารดา

อาชีพ ประเภทกิจการ	อาชีพบิดา						อาชีพมารดา							
	ทำนา	ทำไร่	กรรมกร	ค้าขาย	รับราชการ	อื่นๆ ^(ก)	รวม	ทำนา	ทำไร่	กรรมกร	ค้าขาย	รับราชการ	อื่นๆ ^(ก)	รวม
๑. ภาคอุตสาหกรรม ๑.๑ โรงงานทอผ้า ๑.๒ การก่อสร้าง	๑๖ ๑๐	- ๑	- ๑๐	- -	- -	- ๒	๑๖ ๒๓ ^(ข)	- -	- -	- ๖	- ๒	- -	- ๓	๑๖ ๒๕
	๑๖ ๔ ๑๓	๒ ๓ ๒	๓ ๕ ๖	๑ ๑ ๑	- - -	๓ ๔ ๒	๒๕ ๒๕ ๒๔	๑๖ ๑๑ ๑๑	๔ ๔ ๒	๑ ๕ ๕	- ๕ ๓	- -	๔ ๑ ๓	๒๕ ๒๕ ๒๔
๒. ภาคพาณิชยกรรมและบริการ ๒.๑ ร้านอาหาร ๒.๒ ปั๊มน้ำมัน ๒.๓ กระเป๋าเงิน	๑๖ ๔ ๑๓	๒ ๓ ๒	๓ ๕ ๖	๑ ๑ ๑	- - -	๓ ๔ ๒	๒๕ ๒๕ ๒๔	๑๖ ๑๑ ๑๑	๔ ๔ ๒	๑ ๕ ๕	- ๕ ๓	- -	๔ ๑ ๓	๒๕ ๒๕ ๒๔
๓. รวม	๖๓	๔	๒๔	๓	-	๑๑	๑๓๓ ^(ข)	๖๔	๑๐	๑๖	๑๐	-	๑๕	๑๐๕
๔. รวมบิดามารดา (%)	๑๒๓ (๕๕.๓%)	๑๔ (๗.๔%)	๑๔๔ (๑๕.๓%)	๑๓ (๑๕.๗%)	-	๒๖ (๑๑.๔%)	๒๒๗ (๑๐๐%)							

(ก) อื่นๆ หมายถึงการประกอบอาชีพอื่นที่ไม่ได้ระบุไว้

(ข) บิดามารดาของบิดา ๒ คนแยกกันอยู่ และเด็ก ๒ คนอยู่กับมารดาจึงไม่ได้อาชีพของบิดา

ตารางที่ ๕ : จำนวนสมาชิกในครอบครัว^(ก)

จำนวนสมาชิกในครอบครัว	จำนวนสมาชิกในครอบครัว				รวม	
	น้อยกว่า ๒	๒-๔ คน	๔-๗ คน	มากกว่า ๗		
๑. ภาคอุตสาหกรรม ๑.๑ โรงงานทอผ้า ๑.๒ การก่อสร้าง	-	๒	๕	๕	๑๖	๒๕
	-	๕	๑๒	๔	๒๒	๒๕
	-	๓	๖	๑๖	๒๕	๒๕
๒. ภาคพาณิชยกรรมและบริการ ๒.๑ ร้านอาหาร ๒.๒ ปั่นน้ำมัน ๒.๓ กระเป๋าเงิน	-	๓	๖	๑๖	๒๕	๒๕
	-	๒	๑๕	๔	๒๒	๒๕
	๑	-	๑๖	๗	๒๔	๒๔
๓. รวม (%)	๑ (๑%)	๑๒ (๑๐%)	๕๔ (๔๗%)	๔๘ (๔๒%)	๑๑๕ (๑๐๐%)	

(ก) ไม่นับบิดาและมารดา

ตารางที่ ๖ : การรับรู้ของพ่อแม่ในการทำงาน

ประเภทกิจการ \ การรับรู้	พ่อแม่ทราบ เกี่ยวกับ การทำงาน	พ่อแม่ ไม่ทราบ	รวม
๑. ภาคอุตสาหกรรม			
๑.๑ โรงงานทอผ้า	๑๖	-	๑๖
๑.๒ การก่อสร้าง	๒๕	-	๒๕
๒. ภาคพาณิชย์กรรมและบริการ			
๒.๑ ร้านอาหาร	๒๕	-	๒๕
๒.๒ ปั๊มน้ำมัน	๒๒	๓	๒๕
๒.๓ กระเป๋ารถเมล์	๒๓	๑	๒๔
๓. รวม (%)	๑๑๑ (๕๗%)	๔ (๓%)	๑๑๕ (๑๐๐%)

ตารางที่ ๗ : เหตุผลที่ไม่ได้ศึกษาต่อ

ประเภทกิจการ \ เหตุผล	อยากทำงาน	ไม่ชอบเรียน	ฐานะยากจน	พ่อแม่ไม่ให้เรียน ^(ก)	อื่น ๆ ^(ข)	รวม
๑. ภาคอุตสาหกรรม						
๑.๑ โรงงาน	-	๒	๑๓	๑	-	๑๖
๑.๒ การก่อสร้าง	๑	๓	๑๕	๒	-	๒๕
๒. ภาคพาณิชย์กรรมและบริการ						
๒.๑ ร้านอาหาร	๒	๓	๑๔	๓	๓	๒๕
๒.๒ ปั๊มน้ำมัน	-	๓	๑๘	๔	-	๒๕
๒.๓ กระเป๋ารถเมล์	-	๔	๑๘	๑	๑	๒๔
๓. รวม (%)	๓ (๒.๖%)	๑๕ (๑๓.๐%)	๔๒ (๓๖.๓%)	๑๑ (๙.๖%)	๕ (๓.๕%)	๑๑๕ (๑๐๐%)

(ก) ในความหมายที่พ่อแม่มีเงินส่งให้เรียนได้

(ข) อื่น ๆ คือ ความจำไม่ได้อ่านหนังสือ พ่อแม่ให้ช่วยทำงานเพราะไม่มีคนช่วย และกำลังเรียนศึกษาผู้ใหญ่

ตารางที่ ๘ : เหตุผลสำคัญที่ตัดสินใจทำงาน

ประเภทกิจการ \ เหตุผล	ไม่ได้ เรียนหนังสือ	ไม่ชอบ เรียนต่อ	พ่อแม่ให้ทำงาน ช่วยครอบครัว	อยากมีรายได้ ของตนเอง	ฐานะ ยากจน	อยาก เที่ยว	รวม
๑. ภาคอุตสาหกรรม							
๑.๑ โรงงาน	-	-	๘	๓	๕	-	๑๖
๑.๒ การก่อสร้าง	๑	๒	๕	๑	๑๒	-	๒๕
๒. ภาคพาณิชย์กรรมและบริการ							
๒.๑ ร้านอาหาร	๑	-	๑๐	๓	๑๑	-	๒๕
๒.๒ ปั๊มน้ำมัน	-	๑	๘	๔	๑๐	๒	๒๕
๒.๓ กระเป๋ารถเมล์	-	-	๑๕	๖	๓	-	๒๔
๓. รวม (%)	๒ (๑.๗%)	๓ (๒.๖%)	๔๐ (๔๓.๕%)	๑๗ (๓๕.๗%)	๔๑ (๓๕.๗%)	๒ (๑.๗%)	๑๑๕ (๑๐๐%)

ตารางที่ ๘ : อัตราค่าจ้างที่รับต่อเดือน

เงินเดือน (บาท)	ไม่เกิน ๒๐๐	๒๐๑-๓๐๐	๓๐๑-๔๐๐	๔๐๑-๕๐๐	๕๐๑-๖๐๐	๖๐๑-๗๐๐	๗๐๑-๘๐๐	๘๐๑-๙๐๐	๙๐๑-๑๐๐๐	๑๐๐๑-๑๑๐๐	๑๑๐๑-๑๒๐๐	รวม
ประเภทกิจการ												
๑. ภาคอุตสาหกรรม												
๑.๑ โรงงานทอผ้า	-	๒	๒	๓	๕	-	-	-	-	-	-	๑๖
๑.๒ การก่อสร้าง (ก)	-	-	-	-	-	๒	-	๑	-	๕	๑๑	๒๕
๒. ภาคพาณิชย์ยกรรมและบริการ												
๒.๑ ร้านอาหาร	๓	๕	๗	๒	๔	-	-	-	-	-	-	๒๕
๒.๒ ปั่นน้ำมัน	-	๒	๖	๕	๕	๓	-	-	-	-	-	๒๕
๒.๓ กระเป๋ารถเมล์	๑	๓	๕	๔	๗	๔	-	-	-	-	-	๒๕
๓. รวม (%)	๔ (๓.๕%)	๑๖ (๑๓.๕%)	๒๐ (๑๖.๕%)	๑๘ (๑๕.๗%)	๒๕ (๒๑.๗%)	๕ (๓.๕%)	-	๓ (๒.๖%)	-	๕ (๔.๑%)	๑๑ (๙.๖%)	๑๑๕ (๑๐๐%)

(ก) เฉพาะการก่อสร้าง ภาคของเทศบาลนครราชบุรี ผู้รับจ้างมาเทียบเป็นเดือน โดยคิดด้วย ๓๐ เนื่องจากเทศบาลทำงานในลักษณะไม่วันหยุด
 อย่างไรก็ตามเงินเดือนที่เทศบาลจ่ายให้สูงกว่าค่าจ้างในตารางเพราะขึ้นอยู่กับงานก่อนกำหนดเป็นกรณีการ

ตารางที่ ๑๐ : อัตราค่าจ้างคิดเป็นรายวัน

ประเภทกิจการ	ค่าจ้าง (บาท)	ไม่เกิน ๑๐	๑๑-๑๕	๑๖-๒๐	๒๑-๒๕	๒๖-๓๐	๓๑-๓๕	๓๖-๔๐	รวม
๑. ภาคอุตสาหกรรม									
๑.๑ โรงงานทอผ้า	๒	๕	๖	๕	-	-	-	-	-
๑.๒ การก่อสร้าง (ข)	-	-	-	๒	๓	๑๑	-	-	-
๒. ภาคพาณิชย์ยกรรมและบริการ									
๒.๑ ร้านอาหาร (ค)	๑๒	๓	๖	๕	๓	-	-	-	-
๒.๒ ปั่นน้ำมัน (ง)	-	๒	๖	๕	๕	-	-	-	-
๒.๓ กระเป๋ารถเมล์ (จ)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
๓. รวม (%)	๑๖ (๑๓.๕%)	๑๖ (๑๓.๕%)	๒๕ (๒๑.๗%)	๒๕ (๒๑.๗%)	๘ (๖.๖%)	๑๑ (๙.๖%)	๑๑ (๙.๖%)	๑๑ (๙.๖%)	๑๑๕ (๑๐๐%)

คำนวณจากข้อมูลในตารางที่ ๘ โดยใช้จำนวนวันที่เอามาคำนวณ ตามที่อธิบายในหมายเหตุ ดังนี้

(ก) อัตราค่าจ้างต่อเดือนหารด้วย ๒๖ วัน เพราะเทศบาลในโรงงานทอผ้ารายงานว่ามีวันหยุด ๑ วัน ใน ๑ สัปดาห์

(ข) ค่าตอบแทนเด็กให้เบรกว่าวันอยู่แล้ว

(ค) อัตราค่าจ้างต่อเดือนหารด้วย ๓๐ เพราะส่วนใหญ่ไม่มวันหยุด

(ง) อัตราค่าจ้างต่อเดือนหารด้วย ๒๒ เพราะส่วนใหญ่มีวันหยุด ๒ วัน ใน ๑ สัปดาห์

(จ) อัตราค่าจ้างต่อเดือนหารด้วย ๓๐ เพราะส่วนใหญ่ไม่มวันหยุด

ตารางที่ ๑๑ : จำนวนชั่วโมงทำงานใน ๑ วัน

ประเภทกิจการ	จำนวนชั่วโมง	น้อยกว่า ๘	๘-๑๐ ชม.	๑๑-๑๓ ชม.	มากกว่า ๑๓	รวม
๑. ภาคอุตสาหกรรม						
๑.๑ โรงงานทอผ้า		-	-	๔	๑๒	๑๖
๑.๒ การก่อสร้าง		-	๒๕	-	-	๒๕
๒. ภาคพาณิชย์กรรมและบริการ						
๒.๑ ร้านอาหาร		-	๘	๕	๘	๒๕
๒.๒ ปั๊มน้ำมัน		๒	๑๑	๘	๔	๒๕
๒.๓ กระเป๋ารถเมล์		-	-	๑๑	๑๓	๒๔
๓. รวม (%)		๒(๑.๓%)	๔๔(๓๘.๓%)	๓๒(๒๗.๘%)	๓๓(๒๘.๒%)	๑๑๕(๑๐๐%)

ตารางที่ ๑๒ : จำนวนวันหยุดใน ๑ สัปดาห์

ประเภทกิจการ	จำนวนวันหยุด	ไม่มีวันหยุด	๑ วัน	๒ วัน	รวม
๑. ภาคอุตสาหกรรม					
๑.๑ โรงงานทอผ้า		-	๑๖	-	๑๖
๑.๒ การก่อสร้าง		๒๕	-	-	๒๕
๒. ภาคพาณิชย์กรรมและบริการ					
๒.๑ ร้านอาหาร		๑๔	๓	๔	๒๑
๒.๒ ปั๊มน้ำมัน		๓	๑	๒๑	๒๕
๒.๓ กระเป๋ารถเมล์		๑๘	๕	๑	๒๔
๓. รวม (%)		๖๐ (๕๒.๒%)	๒๕ (๒๑.๖%)	๒๖ (๒๒.๖%)	๑๑๑ (๑๐๐%)

ตารางที่ ๑๓ : ท่อขู่ของเด็กในขณะทำงาน

ประเภทกิจการ	ท่อขู่	นายจ้าง	พ่อแม่	ญาติ	เพื่อน	รวม
๑. ภาคอุตสาหกรรม						
๑.๑ โรงงานทอผ้า		๑๖	-	-	-	๑๖
๑.๒ การก่อสร้าง		-	๑๑	๑๓	๑	๒๕
๒. ภาคพาณิชย์กรรมและบริการ						
๒.๑ ร้านอาหาร		๑๕	๓	๓	-	๒๑
๒.๒ ปั๊มน้ำมัน		๑๐	๓	๓	๑	๒๕
๒.๓ กระเป๋ารถเมล์		๑๓	๕	๒	-	๒๐
๓. รวม (%)		๖๒ (๕๔.๐%)	๒๑ (๒๒.๖%)	๒๕ (๒๑.๓%)	๒ (๑.๓%)	๑๑๐ (๑๐๐%)

ตารางที่ ๑๔ : อุบัติเหตุที่เกิดจากงานและความช่วยเหลือของนายจ้าง

ประเภทกิจการ	ไม่เคย	เลขและประเภทของการช่วยเหลือจากนายจ้าง						รวม
		๑	๒	๓	๔	๕	๖	
๑. ภาคอุตสาหกรรม								
๑.๑ โรงงานทอผ้า	๑๒	๔	-	-	-	-	-	๑๖
๑.๒ การก่อสร้าง	๘	๕	-	๒	-	๕	๑	๒๕
๒. ภาคพาณิชย์กรรมและบริการ								
๒.๑ ร้านอาหาร	๒๒	-	-	-	-	-	๓	๒๕
๒.๒ ปั๊มน้ำมัน	๒๑	๑	๑	๒	-	-	-	๒๕
๒.๓ กระเป๋ารถเมล์	๑๔	๗	๓	-	-	-	-	๒๔
๓. รวม (%)	๗๗ (๖๗.๐%)	๒๑ (๑๘.๓%)	๔ (๓.๕%)	๔ (๓.๕%)	-	๕ (๔.๒%)	๔ (๓.๕%)	๑๑๕ (๑๐๐%)

๑ = ให้การรักษาพยาบาลขั้นต้น

๒ = พาไปหาแพทย์

๓ = ให้รักษาเองโดยออกค่าใช้จ่ายให้ทั้งหมด

๔ = ให้รักษาเองโดยออกค่าใช้จ่ายให้บางส่วน

๕ = ให้รักษาเองโดยไม่ออกค่าใช้จ่ายให้

๖ = บาดเจ็บเพียงเล็กน้อยไม่จำเป็นต้องรักษาพยาบาล

รวมบทความประวัติศาสตร์

ของสมาคมประวัติศาสตร์ ฉบับที่ ๓

ตุลาคม ๒๕๒๔

วิทยา สุจริตนารักษ์ “ความคิดเกี่ยวกับอำนาจในสังคมไทย”
 พร้อมบทวิจารณ์ของ อาคม พัตยยะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์
 อนันท์ กาญจนพันธุ์ “วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของ จิตร ภูมิศักดิ์”
 พรเพ็ญ อันตระกูล “การเขียนประวัติศาสตร์ของ ชัย เรืองศิลป์”
 สุชาติ สวัสดิ์ศรี “ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์”
 พร้อมบทวิจารณ์ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์
 อนันต์ชัย เลาหะพันธุ์, ณรงค์ พ่วงพิศ, ชีระ นุชเปี่ยม, สุวิมล รุ่งเจริญ
 วิจารณ์หนังสือ

โครงการวารสารธรรมศาสตร์

ปีที่ ๑๐-๑๑ (๒๕๒๔-๒๕๒๕)

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

บรรณาธิการ

ประนอม ไชวินวิพัฒน์

ผู้จัดการ

สารบัญ

มกราคม ๒๕๒๔

๑๐ : ๑ ปรัชญาและสังคม (จำหน่ายหมดแล้ว)

มิถุนายน ๒๕๒๔

๑๐ : ๒ วิเคราะห์ กอ. รมน. และประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย (ใกล้จะหมดแล้ว)

กันยายน ๒๕๒๔

๑๐ : ๓ เศรษฐกิจไทย และ รกร่วมเพศ (วางตลาดแล้ว)

ธันวาคม ๒๕๒๔

๑๐ : ๔ รัฐวิสาหกิจไทย

ควบคุมงานวิเคราะห์รัฐวิสาหกิจ ๗๑ แห่ง โดย

สังเวียน อินทรวิชัย, วีรวัฒน์ กาญจนดุล, วุฒิพงษ์ เปรียบจริยวัฒน์,

ฉันทลักษณ์ ณ บ่อมเพชร

และคอยอ่านบทความสำคัญ “ปัญหาวิสาหกิจ” โดย บุญชู โรจนเสถียร

มกราคม ๒๕๒๕

๑๑ : ๑ ครอบรอบสองศตวรรษกรุงรัตนโกสินทร์

วารสารธรรมศาสตร์ ร่วมมือกับ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย และ

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

มิถุนายน ๒๕๒๕

๑๑ : ๒ ครอบรอบครึ่งศตวรรษการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕

คอยอ่านบทความวิเคราะห์และประเมิน โดย

ชัยอนันต์ สมุทรวาณิช, ทักษิณ เจริญเจริญ, เสกสรรค์ ประเสริฐกุล

ช่วยตน ช่วยรัฐพัฒนา โปรดดับไฟฟ้าถ้าไม่จำเป็น

ธนาคารกรุงเทพ จำกัด

ธนาคารพาณิชย์ของรัฐบาล

ร่วมมือสร้างสรรค์ความมั่นคง

泰昌貿易有限公司

บริษัท แอสโซซิเอตเต็ดซัพพลายส์ จำกัด

ผู้ส่งสินค้าเข้า และ ส่งสินค้าออก

๖๑๐/๑๒-๑๓ ถนนอนุวงศ์ กรุงเทพฯ ฯ

โทร. ๒๒๑-๑๖๘๑, ๒๒๑-๓๗๐๐, ๒๒๑-๖๖๓๖

โทรเลขย่อ "DAHCHONG" BANGKOK

ASSOCIATED SUPPLIES CORPORATION LIMITED

IMPORTERS & EXPORTERS

610/12-13 ANUWONGSE ROAD, BANGKOK, THAILAND.

TELS. 221-1681, 221-3700, 221-6636

CABLE ADD "DAHCHONG" BANGKOK

泰昌貿易有限公司
門牌六一〇之十二至十三號
電話：二二一六八一 二二一六三七〇
電報掛號 "DAHCHONG" BANGKOK